

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
Filozofická fakulta

NÁSILIE MEDZI DEŤMI AKO ETICKÝ PROBLÉM

Bakalárska práca

Študijný program: Aplikovaná etika - etika profesijných činností

Školiace pracovisko: Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF v Nitre

Školitelia: prof. PhDr. V. Žbirková, CSc., ThDr. M. Klobušická, PhD.

Nitra 2011

Jana Tvrdá

Pod'akovanie

Ďakujem mojej školiteľke zosnulej prof. PhDr. V. Žbirkovej, CSc. a ThDr. M. Klobušickej, PhD. za podnetné rady, odborné vedenie a metodickú pomoc pri vypracovaní záverečnej práce bakalárskeho štúdia.

Abstrakt

TVRDÁ, Jana: Násilie medzi deťmi ako etický problém. [Bakalárska práca].

Jana Tvrdá: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky. Školiteľ: prof. PhDr. V. Žbirková, CSc., ThDr. M. Klobušická, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: bakalár etiky profesijných činností. Nitra: FF UKF, 2011, 41 s.

Predkladaná bakalárska práca obracia svoju pozornosť na jeden z najaktuálnejších problémov dnešného školstva – šikanovanie. V prvej kapitole sa snažíme objasniť základné pojmy tejto problematiky ako aj jej etický aspekt. Šikanovanie ako patologický jav prebieha najčastejšie v samotných triedach, zriedkavejšie v ostatných priestoroch školy. Druhá kapitola opisuje jeho spúšťačie mechanizmy, ako aj jeho druhy a stupne. Časť tejto kapitoly upozorňuje na novodobú formu šikanovania – kyberšikanovanie. Pri riešení konkrétneho prípadu je dôležité včas a vhodne reagovať na varovné signály, aby nedošlo k jeho gradácii. Kapitola tiež poukazuje na následky tohto násilného a neetického správania žiakov. V tretej kapitole sa podrobne charakterizujú jednotliví účastníci šikanovania a takisto aj odporúčaná odborná práca, ktorá sa opiera i o etickú výchovu týchto detí. Ako zvládať šikanovanie prípadne ako mu predchádzať je obsahom štvrtej kapitoly. Pri eliminovaní a riešení šikanovania je veľmi dôležitá spolupráca školy a rodiny, čo je zdôraznené v práci. Skutočný príbeh šikanovanej žiačky bol jedným z motívov pri voľbe témy bakalárskej práce. Na jeho riešení bolo možné zhodnotiť zvolený spôsob riešenia zo strany učiteľky a vedenia školy.

Kľúčové slová:

Sociálno-patologické javy. Násilie. Šikanovanie. Agresivita. Prevencia. Empatia. Tolerancia.

Abstrakt

TVRDÁ, Jana: Children violence as ethical problem. [Bachelor thesis]

Jana Tvrdá: Constantine the Philosopher in Nitra. The Faculty of Philosophy.. Department of General and Applied Ethics. Supervisor: prof. PhDr. V. Žbirková, CSc., ThDr. M. Klobušická, PhD. Qualification degree: bachelor of professional activities. Nitra: FF UKF, 2011, 41 s.

This bachelor thesis is dedicated to raise focus to one of most actual nowadays school problem – harassment or bullying. We try explain basic terms of harassment and its ethical dimension in first chapter. Its main goal is to show basic terms in harassment, which was content of chapter. Harassment, as pathology actions, are mainly presented in classes, in other school places are less visible. Second chapter is concerned about driving forces of harassment and its levels and types. Part of this chapter pointed on new form of harassment – cyber-harassment or mobbing. Early and adequate reaction to warning signals is key factor to prevent further gradation of actual and specific situation. This chapter also shows consequences of these violent and non-ethical student' behavior and suggest some professional work on these problems. Third chapter is dedicated to detail characterize of each subjects which is part of harassment. Part of this chapter contains recommendations to professional works with these subjects. How to prevent or to solve harassment is content of fourth chapter. During solving or eliminating of harassment is very important cooperation of school and family, this is highlighted in this thesis. Real story of bullied student was one of theme during selection of bachelor thesis subject. Based on this theme was possible to evaluate chosen way of solution by teacher and school directorate.

Key words:

Socio-pathologic phenomenon. Violence. Harassment. Aggressiveness. Prevention. Empathy. Tolerance.

Obsah

Úvod.....	7
1 Teoretické východiská	10
1.1 Historický aspekt a súčasný stav skúmanej problematiky	13
2 Šikanovanie – etický problém spoločnosti	16
2.1 Šikanovanie v škole, v triede	16
2.2 Spúšťacie mechanizmy šikanovania.....	18
2.3 Príčiny, druhy a stupne šikanovania	19
2.4 Kyberšikanovanie	22
2.5 Varovné signály	24
2.6 Následky šikanovania	26
3 Účastníci šikanovania	30
3.1 Obet'	30
3.2 Agresor	31
3.3 Reaktívna obet'	33
3.4 Mlčiaca väčšina	34
4 Stratégia zvládania šikanovania z etického hľadiska.....	36
4.1 Výchova k asertivite ako etický princíp k prevencii šikanovania	37
4.2 Prevencia násilia	38
4.3 Skutočný príbeh	40
Záver	43
Zoznam použitej literatúry	46
Príloha	48

Úvod

Človek človeku človekom. Tieto tvary jednoduchého podstatného slova môžeme označiť ako synonymum slovného spojenia medziľudskej vzťahy. K atribútom dnešného životného štýlu patrí súťaživosť, konkurencia a uprednostňovanie vlastných záujmov na úkor ostatných. Tieto znaky ovplyvňujú kvalitu života všetkých členov spoločnosti a premietajú sa aj do výchovy detí a mládeže. Aj tento fakt spôsobil, že súčasná spoločnosť čelí vážnemu problému vzrastajúceho násillia a agresivity medzi deťmi. Tento problém môžeme považovať i za vážny etický problém, pretože sa týka narušených medziľudských vzťahov. Vlna násillia sa dvíha hlavne medzi deťmi na školách a veková hranica agresorov a obetí sa posúva čoraz nižšie. Agresívne správanie detí je často ovplyvňované vonkajším prostredím, ktoré tieto deti obklopuje. Nezanedbateľný vplyv má na deti brutalita v programoch, ktoré televízia vysiela aj v popoludňajších časoch, keď sú deti doma často samé. Je veľmi dôležité, aby sa úsilie, ktoré deťom venujeme zameralo na ich citovú, etickú oblasť výchovy. Mali by dokázať otvorene vyjadriť svoje pocity. Okrem toho by mali vedieť ako majú riešiť konflikty, v ktorých sa môžu ocitnúť. Je dôležité, aby dokázali nahlas a bez strachu upozorniť na svoje problémy, na to, že sa deje niečo nesprávne.

V súčasnej dobe sa pri výchove detí spoločnosť zameriava skôr na harmonizáciu, pri ktorej ide o vyhnutie sa konfliktu, než o vážne riešenie problémov. Vinník býva napomínaný a trestaný, čo však vedie u agresívnych jedincov k pocitu ďalšieho ohrozenia a nevedie k zníženiu jeho agresivity, ale skôr k vystupňovaniu násillného správania. Ak chce spoločnosť prispieť k obmedzeniu agresivity a násillia medzi deťmi, mala by rozvíjať základné princípy pozitívneho etického správania. Medzi ne môžeme zaradiť sebavedomie, sebaúctu, empatiu a asertivitu. Tieto sú hlavným predpokladom pozitívneho rozvoja ľudských schopností, zodpovedného správania sa a zdravých sociálnych vzťahov. Človek, ktorý je sebavedomý, dokáže vnímať a rešpektovať svoje ale i cudzie práva. Nestará sa len o seba, ale tiež je schopný pomáhať druhým ľuďom a nadväzovať s nimi pozitívne vzťahy. Dokáže povedať druhým o svojich potrebách a prianiach, no dokáže prijať a vyrovnáť sa aj s nepríjemnými správami a vhodne reagovať na nevhodné správanie okolia. Zvládnuť agresívne správanie detí je veľmi zložitá a náročná. Vyžaduje si to odborné vedomosti a schopnosti, no pritom by sa nemalo zabúdať na empatiu a vnímavosť postrehnúť problém a odvahu si ho priznať a riešiť ho.

Cieľom našej práce bolo priblížiť problematiku násilia medzi deťmi a to hlavne jeho špecifickej forme násilia – šikanovania. Zvlášť sme chceli upozorniť na varovné signály pri šikanovaní, ktoré by si mali všímať rodičia aj učitelia. V prípade šikanovania je veľmi dôležitá práca s obeťou, agresorom a ostatnými účastníkmi s prihliadnutím na etický aspekt problému. Snažili sme sa poukázať aj prostredníctvom uvedeného skutočného príbehu na nedostatočnú odbornú pripravenosť pedagógov na riešenie prípadov šikanovania. Mali by využívať rôzne formy i etického pôsobenia na deti, prostredníctvom ktorých by vychovávali deti k vzájomnej tolerancii, spolupráci a empatickému správaniu. Z toho dôvodu sme v práci uviedli aj niekoľko príkladov stratégie zvládania násilného správania, ktoré sa zameriavajú na rozvoj etického myslenia a konania. Rozhovormi s triednou učiteľkou a riaditeľom školy sme zisťovali spôsob riešenia konkrétneho prípadu šikanovania.

Práca sa formálne člení na päť kapitol. Prvá, úvodná kapitola je zameraná na vymedzenie jednotlivých základných pojmov, ktoré úzko súvisia s násilím medzi deťmi. Priblížili sme historický aspekt a zároveň sme v jej závere zhodnotili súčasný stav skúmanej problematiky. Obsahom druhej kapitoly je charakteristika šikanovania v podmienkach základnej školy. Priblížili sme za akých podmienok a v akých priestoroch k nemu dochádza. Porovnali sme formy používané chlapcami a dievčatami. V tejto kapitole sa venujeme spúšťacím mechanizmom šikanovania, rôznym formám ako aj stupňom, v ktorých môže agresivita gradovať. Pri každej forme sa obyčajne objavujú varovné signály, ktoré by nemali byť ignorované dospelými. Našu pozornosť zameriavame aj na novodobú formu šikanovania, tzv. kyberšikanovanie. Táto forma umožňuje šikanovanie, ktoré sa môže ľahko ocitnúť mimo kontrolu dospelých.

Tretia kapitola charakterizuje jednotlivých účastníkov šikanovania, teda obeť, agresora ako aj mlčiaca väčšina. Súčasťou tejto kapitoly je i návod ako s jednotlivými účastníkmi šikanovania pracovať.

Obsahom štvrtej kapitoly sú stratégie zvládania šikanovania, ktoré tvoria dôležitú súčasť prevencie tohto rozšíreného negatívneho správania medzi deťmi a mládežou. Deti by mali byť od malička doma i v škole vedené k vzájomnej tolerancii a pochopeniu problémov iných. Vhodným doplnkom by mohli byť kurzy asertívneho správania, ktoré nie sú u nás ešte rozšírené. Pomáha pri pestovaní sebaúcty a úcty voči ostatným. Poukazuje na správny postup pri riešení problémov, akceptáciu názorov iných a primerané presadzovanie vlastných nápadov. Táto kapitola sa ďalej zaoberá prevenciou násilia.

Výchova k tolerancii by mala začať v rodinách detí. Deti by sa mali naučiť, že za svoje správanie a činy musia niesť primeranú zodpovednosť. Ďalej je nevyhnutné, aby aj škola poskytovala žiakom dostatočné informácie o formách agresívneho správania žiakov a ich dôsledkoch. Netreba zabúdať, aby celý žiacky kolektív bol oboznámený s postihom za prípadné šikanovanie. Deti by si mali uvedomovať svoju vlastnú hodnotu a taktiež by mali vedieť kriticky zhodnotiť správanie svojich kamarátov a spolužiakov.

V piatej kapitole je opísaný skutočný príbeh žiačky štvrtej triedy, ktorá bola šikanovaná svojimi spolužiakmi. Poukazuje na neprimeraný prístup triednej učiteľky, ktorá si nevšimla varovné signály správania šikanovanej žiačky.

Pri spracovaní tejto bakalárskej práce sme využili literárnu, historicko-porovnávaciú a heuristickú metódu. Snažili sme sa zhromaždiť, zosumarizovať, interpretovať a komentovať dostupné zdroje, týkajúce sa témy tejto bakalárskej práce.

Pri tejto práci v kapitole skutočný príbeh sme spolupracovali i s triednou učiteľkou šikanovanej žiačky Bc. Evou Valekovou ako i s riaditeľom príslušnej základnej školy v Žaškove Mgr. Jurajom Jonákom, ktorým chcem za ich čas a ochotu poďakovať.

1 Teoretické východiská

Ak sa chceme priblížiť k problematike násilia medzi deťmi, mali by sme si najskôr určiť a zadefinovať jednotlivé kľúčové slová. Tieto nás budú sprevádzať celou bakalárskou prácou. Ku najdôležitejším pojmom v tejto práci patria: deti, sociálno-patologické javy, násilie, šikanovanie, agresivita, agresor, obeť, riešenia konfliktných situácií, prevencia, empatia, tolerancia a dôstojnosť.

Objasnenie základných pojmov:

Pri charakterizovaní a objasňovaní základných pojmov sme čerpali z rôznych zdrojov filozofie, etiky, psychológie a sociológie. Z veľkého počtu autorov, ktorí sa venujú danej problematike sme si k našej téme vybrali definície a výklady z odborných kníh a časopisov, slovníkov a z internetu.

Pedagogický slovník (1998, s. 53) označuje dieťa ako: „ľudského jedinca v životnej fáze od narodenia až do obdobia adolescencie.“ Podľa sociologickej literatúry je veková hranica označujúca dieťa od 0 až do 15 rokov jeho veku.

Pojem sociálno-patologické javy - nám približuje vo svojej práci Šimegová (2007, s. 19), ktorá ich chápe ako negatívne spoločenské javy označujúce hlavne javy nekriminálnej povahy, ale ohrozujúce spoločnosť. Tvoria živnú pôdu pre rast sociálnej patológie v spoločnosti. Medzi ne patria aj poruchy správania alebo narušené správanie detí. Podľa Vágnerovej (Šimegová, 2007, s. 19) môžeme poruchy správania charakterizovať ako „odchýlku v oblasti socializácie, keď jednotlivец nerešpektuje normy správania na úrovni zodpovedajúcej jeho veku, prípadne na úrovni jeho rozumových schopností. Ide o nerešpektovanie sociálnych noriem stanovených v danej spoločnosti. Poruchy správania sú u detí definované ako opakujúci sa a trvalý (minimálne 6 mesiacov) vzorec disociálneho, agresívneho a vzdorovitého správania sa, ktoré porušuje sociálne normy a očakávania primerané veku dieťaťa“. Poruchy správania, ako uvádza Šimegová (2007, s. 21) sa prejavujú neschopnosťou nadviazať a udržať prijateľné sociálne vzťahy s inými ľuďmi. Hlavnou prekážkou je nedostatok empatie a egoizmus dieťaťa, čo môžeme z etického hľadiska považovať za vážny problém. Znepokojujúci je i fakt, že dieťa nepociťuje vinu za porušovanie noriem, má nedostatočne rozvinuté svedomie, čo je znakom nedostatočnej etickej výchovy v rodine.. Poruchy správania v detskom veku môžu mať prechodný charakter a zároveň môžu byť aj varovným signálom rozvíjajúcej sa poruchy osobnosti. Poruchy správania v mladšom školskom veku dieťaťa sú menej častým

javom. Objavujú sa v staršom veku (9.-15. rok), kedy rastie riziko experimentovania v oblasti správania.

Pojem násilie pochádza z latinského slova „violentia“ a znamená živelný a neriadený prejav sily. Násilie, ako hovorí Petrousek (1992, s. 84-93), je jedným z prejavov zla. Ide o čin alebo činnosť, ktorou inému človeku spôsobujeme ujmu, ubližujeme mu na zdraví alebo majetku. Pôvodne bol tento pojem viazaný len na fyzické, brutálne násilie ako vražda alebo lúpež. V novšom ponímaní sa „násilie chápe ako prostriedok alebo spôsob, ako donútiť človeka, skupinu, aby konal niečo, čo sám nechce. Prípadne mu znemožní vykonávať niečo, čo vykonať chce“.

Z psychologického hľadiska podľa Sejčovej (2001, s. 19-23) rozumieme pod pojmom násilie patologický spôsob interakcie jedinca, prípadne skupiny s okolím. Patria sem všetky aktivity, pomocou ktorých jedinca alebo skupina vytvárajú a regulujú vzťahy voči sociálnemu okoliu spôsobom, ktorý je možné vnímať ako agresívny či manipulatívny. Jedným z druhov násilia je násilie páchané dieťaťom, ktorým rozumieme agresiu alebo útok dieťaťa na vonkajší svet. Dieťa pácha činy, ktoré sú v rozpore so zaužívanými normami správania, konvenciami a zvyklosťami alebo sú samy o sebe porušením zákona. Násilie môže byť spôsobované fyzicky ale aj psychicky.

Špecifickou formou násilia páchaného dieťaťom v školskom prostredí je šikanovanie. Slovo šikana pochádza z francúzskeho slova chikane, čo znamená zlomyseľné obťažovanie, týranie, prenasledovanie. Z hľadiska výkladu pojmu nie je dôležité či k nemu dochádza verbálnymi útokmi, fyzickým násilím alebo hrozbou násilia. Rozhodujúce je, že sa tak deje úmyselne. Ako uvádza Tholtová (2000, s. 5) najčastejšie používanou definíciou v literatúre, ktorá sa zaoberá šikanovaním je definícia, ktorá hovorí: „šikanovanie je, keď jedno dieťa alebo skupina detí hovorí druhému dieťaťu škaredé a nepríjemné veci, bije ho, kope, vyhráža sa mu, zamyká ho v miestnosti a pod. Tieto incidenty sa môžu opakovať a pre šikanované dieťa je veľmi ťažké ubrániť sa. Ako šikanovanie označujeme tiež opakované posmešky alebo nepríjemné poznámky o rodičoch“.

Aj podľa Pötheo (1996, s. 96) „pod pojmom šikana alebo šikanovanie medzi deťmi sa rozumie široký okruh chovania dieťaťa alebo skupiny s cieľom ohroziť, zastrašiť, ponižovať alebo inak ublížiť inému dieťaťu alebo skupine detí. Šikana zahrňuje slovné ponižovanie, nadávanie a neustále kritizovanie, výsmech, hrubé žartovanie, vydieranie, obmedzovanie slobody, pohrdanie, poškodzovanie odevu a osobných vecí, telesné napádanie“.

Násilie a agresia sú si veľmi blízke kategórie. Ich spoločným znakom je fyzické napadnutie, pričom agresia predstavuje motivačný zdroj násilia a násilie môže byť jedným z prejavov agresie v správaní (Kariková - Šimegová, 2008, s. 12). Agresívne správanie ako uvádza Tholtová (2000, s. 3) je „správanie, v rámci ktorého sa jedinec presadzuje na úkor druhého, neberie do úvahy jeho práva, má sklony ponížovať, urážať a znevažovať druhého. V sociálnych vzťahoch neustále bojuje, manipuluje a rád rozkazuje druhým. Agresívne správanie má rôzne znaky násilia. Pri tomto násilí ide vždy o obmedzovanie slobody druhého. Z pohľadu etiky ide o útok na ľudskú podstatu a ľudskú dôstojnosť, pretože každý človek má právo na svoju slobodu. Násilie môže byť spôsobované fyzicky aj psychicky, pričom medzi agresorom a obeťou vzniká vzťah.

Agresivita detí je prirodzene vyprovokovaná ich túžbou zaujať, upútať pozornosť svojho okolia, vyniknúť nad ostatnými, mať vytýčený cieľ a tvrdo (agresívne) za ním ísť. Dieťa sa vo svojom vývoji učí agresivitu, buď potlačovať alebo upevňovať agresívne spôsoby dosahovania cieľov. Štúdie dokazujú, že sklon k agresivite posilňujú tak zhovievavé postoje, ako aj nadmerná prísnosť. Detská agresivita sa vyvíja vo funkcii protiakcii a výchovnej i etickej citlivosti rodiča. Zjavná agresivita nesmie byť deťom tolerovaná. Dôležitú úlohu vo zvládaní agresivity detí zohrávajú ľudia, v ktorých majú svoj etický vzor. Deti si musia uvedomiť závažný fakt, že agresia a šikanovanie je násilné porušovanie práv iného človeka. Agresivitou a šikanovaním sa dopúšťajú trestného činu. Väčšina prípadov agresivity a šikanovania spadá pod trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, ktorá vychádza zo základných etických princípov.

Aby sme proti šikanovaniu mohli niečo robiť je veľmi dôležité vedieť, o čo vlastne ide. Od tohto sa aj odvíja riešenie šikanovania, ktoré ako uvádza Doyl (2002, s. 58), vedie cez nasledujúce kroky: „mať záujem o zastavenie šikanovania, naučiť sa chápať prečo ľudia šikanujú a nakoniec rozvinúť schopnosti, ako s agresormi jednať nenásilnou formou“. Významnú úlohu zohráva prevencia, ktorá by mala byť vždy zameraná i na etickú stránku toho problému.. Jej najčastejšiu definíciu formuluje aj Tholtová (2000, s.17): „prevencia je predchádzanie nežiaducim javom, obsahuje ochranné opatrenia, ktoré majú pôsobiť pred vznikom patologického (asociálneho) javu. Prevencia má byť pôsobením na skupinu detí a to základnými princípmi morálky, morálnymi normami a hodnotami ako empatia, ľudská dôstojnosť a tolerancia“. Pri presadzovaní týchto základných etických hodnôt vo svojom živote by deti vedeli dať zmysel svojmu životu primerane svojmu veku. S nimi by dokázali viesť zdravý životný štýl.

Aj podľa Olivara (1992, s. 7) je dôležité, aby si deti osvojili primerané správanie a zvolili vhodné postoje. Je preto potrebné, aby chápali základné etické pojmy dôstojnosť, empatia a tolerancia. Olivar chápe dôstojnosť ako: „dôstojnosť ľudskej osoby, úcta k sebe“, ktorá je prvým krokom k akceptácii iného človeka. Je dôležité posilňovanie seba oceňovania. Ak si človek váži seba samého, svoju individualitu a rozvíja schopnosti byť sám sebou dokáže oceniť a vážiť si hodnotu druhého.“

Empatiu v našej práci budeme chápať ako schopnosť pochopiť a vycítiť, čo druhá osoba prežíva, čo cíti a na čo myslí. Empatia v zmysle humanistického prístupu znamená prijať druhého. Kto načúva, môže v niektorých okamihoch intenzívne chápať to, čo si druhý myslí, cíti a po čom túži, a vytvárať s ním životný súlad (Olivar, 1992, s. 98).

Dôležité miesto v živote detí by mala podľa nášho názoru zohrávať aj tolerancia. Podľa Bullardovej (2007, s. 30) je vo všeobecnosti tolerancia spôsob myslenia, cítenia a konania, ktoré do našich osobností vnáša harmóniu. Rešpekt voči tým, čo sa nám nepodobajú. Múdrosť pri rozlišovaní skutočných ľudských a etických hodnôt a odvahu správať sa podľa nich.

1.1 Historický aspekt a súčasný stav skúmanej problematiky

Šikanovanie v školách nie je novým fenoménom, niektorí odborníci ho považujú za fenomén starý ako škola samotná. Dlho však unikal pozornosti odborníkov na celom svete. Jedným z dôvodov môže byť fakt, že šikanovanie môže byť skrytou tvárou každého z nás. Jednou z neetických vlastností človeka je aj krutosť, deštrukcia. Aj Michal Kolář (2001, s. 72) uvádza: „Mučenie je špeciálnym vynálezom ľudského ducha. Snád iba strach z trestu a vláda zákona zabraňuje tomu, aby krutosť človeka nenapáchala ešte viac škôd. Silní spravidla triumfujú nad slabými. Kultúrne zeme sa zriekli mučenia a dali ho "do kliatby". Miesto toho sa uplatňuje jemnejšia a zákernejšia forma trápenia a týrania. Ide o všade prítomné šikanovanie." Forma ubližovania človeka človeku sa síce zmenila, ale podstata zostala tá istá. Prispôsobila sa novým podmienkam a možnostiam a jej pomocníkmi sa stali výtobytky vedy a techniky.

Problematike šikanovania sa ako prví odborníci začali venovať v 70-tych rokoch v Škandinávii. Medzi najznámejšie mená môžeme zaradiť profesora D. Olweusa z Nórska, ktorý tento problém systematicky skúmal už od začiatku 70-tych rokov. Vďaka P. K. Smithovi, D. J. Peplerovi a W. M. Craigovi sa stala problematika šikanovania aktuálnou v 80-tych a 90-tych rokoch vo Veľkej Británii.

V tejto súvislosti zdôrazňuje český autor P. Pöthe (1996, s. 76), že „odborná i laická verejnosť potrebuje teoretickú úpravu a praktické skúsenosti s riešením tohto vysoko nebezpečného javu hlavne medzi deťmi“. Systematicky sa touto témou začal zaoberať český odborník na problematiku šikanovania Michal Kolář v monografii „Skrytý svet šikanovania v školách“ z roku 1997. S týmto negatívnym typom správania sa ďalej zaoberali M. Kolář, P. Řičan, M. Havlínová.

Podľa vyjadrenia riaditeľov mnohých pražských škôl sa množstvo prípadov šikanovania za posledných 10-15 rokov podstatne zvýšilo. Bohumil Stejskal, ako expert ministerstva školstva dokonca hovorí, že: „Pribúda šikanovania u menších detí. Rast agresivity je zrejmý už v materskej škole, kde deti bijú spolužiakov, násilím sa zmocňujú hračiek a odmietajú ich požičať iným a pod.“ (Řičan - Janošová, 2010, s. 16).

Na Slovensku tomuto sociálno-patologickému javu venujú pozornosť významné osobnosti pedagogiky a psychológie ako napríklad M. Zelina, M. Pavlovkin a S. Kariková. Problematikou šikanovania sa intenzívne zaoberajú nielen pedagógovia a psychológovia ale aj odborníci rôznych iných vedných odborov. Prebiehali a prebiehajú aj v súčasnosti výskumy v európskych krajinách, v Austrálii, v Kanade ako i v Spojených štátoch amerických. Opakované výskumy ukazujú, že obeťami sa stáva až 40% detí školského veku a 44% detí uviedlo, že sa niekedy stali priamymi svedkami šikanovania. Tieto alarmujúce čísla pripomínajú, že aktérom šikanovania sa môže stať ktorékoľvek dieťa. Z toho vyplýva, že ide o celosvetový, aktuálny a podľa nášho názoru i vážny etický problém. Preto narastá potreba medzinárodnej spolupráce, výmeny vzájomných skúseností a informovanosti. Téma šikanovania sa stále viac z „nepopulárnej“ problematiky stáva problematikou verejnou a diskutovanou. Čoraz častejšie sa s ňou stretávame v médiách. Na škodu veci sa podľa Řičana a Janošovej (2010, s. 16) „medializujú hlavne krikľavé šikany, útlaku a krutosti medzi ľuďmi“. Tieto vytypované šikany sa nevhodne a zbytočne rozmazávajú. Mediálna popularita tak často pôsobí na agresívne deti ako povzbudenie a určitý návod k nasledovaniu a neetickému správaniu.

So šikanovaním sa najčastejšie stretávame v školskom prostredí. Súčasne ho považujeme nielen za pedagogický ale aj za psychologický, sociálny, právny no i etický problém. Dotýka sa celej spoločnosti, a preto je potrebné ho špecificky vymedziť, definovať a nevyhnutne riešiť aj za pomoci prostriedkov etickej výchovy, ktorá má možnosť rozvíjať sociálne cítenie detí.

Fakty o šikanovaní sa nezriedka predkladajú v jednoduchšej alebo v prikrášlenej forme, aby sa nepoškodilo meno školy. Preto aj napriek vážnosti problému sa môžeme

stretnúť s podceňovaním a s zľahčovaním šikanovania. Nie zriedkavým je nedostatočné alebo žiadne riešenie. Nárast šikanovania pravdepodobne súvisí s očividným úpadkom školskej disciplíny a autority učiteľov. Učiteľ je často rád, že dokáže uhájiť sám seba, no nedokáže zaručiť bezpečnosť všetkým deťom. Mnohým rodičom nevadí, že ich dieťa ubližuje svojim agresívnym správaním a konaním iným deťom v triede alebo v škole. Považujú to skôr ako schopnosť presadiť sa a to je podľa nich v modernom svete výhodou.

Je dôležité upozorniť na to, že šikanovanie spolu s inými formami agresivity a násilia je v súčasných školách značne rozšírené. Môže prameniť z nadmernej feminizácie školstva, medzery vo vzdelaní a pripravenosti pedagógov. Pedagógovia na školách nevyužívajú možnosti citovej, etickej výchovy, netrénujú zručnosti, ktoré by mali deti získať, aby sa naučili ovládať svoje citové impulzy. Nevedú deti k primeranému prosociálnemu riešeniu konfliktov. Neučia ich osvojovať si pozitívne etické vzťahy k druhým ľuďom. Ďalšiu príčinu agresívneho správania môžeme nájsť v oslabenom vplyve súčasnej rodiny. Rodičia v súčasnej dobe nekladú dôraz na rozvoj citovej stránky detí, ktorá by sa opierala o etické princípy výchovy. Nemalú úlohu zohráva prezentácia násilia vo filmoch, často spojená s oslavou tých, ktorí sa dopúšťajú násilia. Negatívny vplyv predstavujú i počítačové hry s brutálnym obsahom. Výrazný je i nedostatok etickej výchovy na školách, ktorá by bola zameraná na pestovanie prosociálnych, empatických vzťahov medzi deťmi. Nedostatočnú pozornosť tomuto páľčivému problému venuje i samotná vláda. Potvrdzujú to i Řičan - Janošová (2010, s. 17), ktorí uvádzajú ako príčinu problému: „Celkovú nedôveru k vláde a k celému politickému systému vrátane zákonodarcov, polície a súdov.“

Môžeme skonštatovať, že sa so šikanovaním nestretávame len ako s izolovaným javom súčasnej spoločnosti, ale že ide o jeden z prejavov niečoho vážnejšieho. Práve tomuto sa ešte len pokúšame porozumieť, aby sme v budúcnosti mohli proti tomu úspešnejšie bojovať. Negatívne javy majú tendenciu stupňovať sa a objavovať sa v rôznych nových formách neetického správania sa a konania. Medzi ne patrí bezpochyby aj šikanovanie. Preto je šikanovanie veľkou výzvou pre pedagógov, psychologov, sociológov, lekárov, etikov, rovnako ako pre rodičov a celú spoločnosť.

2 Šikanovanie – etický problém spoločnosti

Demokracia v spoločnosti je založená na princípoch rovnoprávnosti vzťahov medzi jej členmi a skupinami. Pre vzťah, ktorý je označovaný ako šikanovanie platí nerovnosť síl, kde mocnejší zneužíva slabšieho a šliape po jeho právach a jeho dôstojnosti. V tomto zmysle je šikanovanie zákerná a neraz i smrteľná choroba spoločenskej demokracie. Šikanovanie nás môže sprevádzať po celý náš život. Začína v rodine medzi súrodencami, pokračuje v škole, v záujmových skupinách a v partnerských vzťahoch. Šikanovanie je nebezpečnou chorobou v spoločnosti, ktorej dôsledkom môže byť poškodenie psychického a etického vývinu jednotlivca, skupiny, vrátane rodiny ale i celej spoločnosti vôbec.

2.1 Šikanovanie v škole, v triede

Šikanovanie je mimoriadne nebezpečná forma násillia, ktorá ohrozuje základné výchovné a vzdelávacie ciele školy. Dieťa stráca pocit bezpečnosti, ktorý je nevyhnutnou podmienkou pre harmonický rozvoj jeho osobnosti. Je zvlášť zákernou formou násillia, pretože zostáva dlho skrytá. Podľa Metodického pokynu ministra školstva, mládeže a telovýchovy k prevencii a riešeniu šikanovania medzi žiakmi škôl a školských zariadení sa „i pri relatívne malej intenzite šikanovania môže u jej obetí dochádzať k závažným psychickým traumám s dlhodobými následkami a k postupnej deformácii vzťahov v kolektíve“.

Šikanovanie sa v začiatočných fázach vyskytuje temer na každej škole. Preto je potrebné mu venovať od začiatku osobitnú pozornosť. Malo by sa dbať na vytváranie dobrých sociálnych vzťahov vo vnútri triednych kolektívov, najlepšie ešte pred vznikom samotného šikanovania. Z výskumov vyplýva, že šikanovanie je veľmi časté. Postihuje viac ako pätinu detí v základných školách a desatinu detí na stredných školách. Tri štvrtiny šikanovania sa odohrávajú v škole, zvyšok na ceste do / zo školy, alebo v okolí domova. Šikanovanie, zvlášť vo vnútri triedy sa odohráva priamo v učebni. Môžeme ho pozorovať priamo na vyučovaní, za prítomnosti pedagóga. On jeho prejavy často podceňuje alebo nie je schopný vhodne reagovať na vzniknutú situáciu. Často ide len o drobné posmešky a poznámky z mnohých strán adresované jednému žiakovi. Aj podľa Říčana – Janošovej (2010, s. 12) „triedna šikana, má mimoriadne zhubné následky, pretože nielen ťažko

ubližuje obeti, ale kazí sociálne vzťahy v celej skupine, ktorou je školská trieda. Poškodzuje etický i psychický vývoj väčšiny alebo dokonca všetkých detí. Najviac sa podpíše na osobnosti postihnutého dieťaťa a agresorov, ale ťažko postihuje aj tých, pre ktorých je utrpenie obeť vítanou zábavou a nemálo i tých, ktorí sú nedobrovoľnými svedkami.“ V neriešených prípadoch šikanovania môžu získať dojem, že vzájomná spolupráca a tolerancia v ich vzťahoch nemajú žiadne miesto. Môžu sa dokonca v budúcnosti pri riešení konfliktných situácií utiekať k agresívnemu správaniu. K ďalším pokusom šikanovania dochádza cez prestávky a iné príležitosti, keď učiteľ nie je nablízku. Vtedy obeť nemá ani jeho čiastočnú ochranu a tak šikanovanie prepukne v plnej sile a krutosti. Môže to byť priamo v triede, priamo pred zrakmi celého kolektívu alebo v iných priestoroch školy. Agresori môžu byť dvaja až traja a môžu šikanovať jedného alebo viac spolužiakov, niekedy aj väčšinu triedy. Nie je zriedkavosťou, že k šikanovaniu sa nechá strhnúť väčšina detí v triede. (Říčan – Janošová, 2010, s. 12)

Chlapčenské a dievčenské formy tyranizovania sa výrazne odlišujú. Chlapci obyčajne používajú tzv. otvorenú formu šikanovania a otvorenú agresiu (overt aggression) v podobe fyzických útokov, ktorá je pre dievčatá menej bežná. V dievčenskom kolektíve prevláda tzv. vzťahová forma šikanovania (relational form of victimization) v podobe ohovárania, intrigánstva a vylúčenia z kolektívu. Takéto správanie a konanie môžeme považovať za neetické, bez znakov empatického cítenia. Obidve formy predurčujú žiakov k špecifickým problémom v prispôbovaní školskému prostrediu.

Najfrekvencovanejšími obeťami bývajú deti nejakým spôsobom sa odlišujúce od zvyčajného priemeru, napríklad vzhľadom alebo správaním. Šikanujúci bývajú starší, silnejší a je ich spravidla viac, sú v prevahe. V niektorých prípadoch sa môžeme stretnúť aj s tým, že šikanujúci žiak je obľúbeným a sympatickým pre svojho učiteľa alebo učiteľov, čo sťažuje alebo znemožňuje odhalenie jeho negatívneho neetického správania v školskom kolektíve. Súčasťou šikanovania býva zastráňovanie, takže obeť sa zo strachu nepriznáva, že ju šikanujú a že trpí. Preto aj sama nevyhľadáva pomoc. Naopak sa snaží všetko utajiť, aby sa vyhla pomste agresora. Neskôr začne hľadať vinu v sebe. Snaží sa utvrdiť v tom, že „dôvodom“ šikanovania je jeho tučnota, že je malý, plachý alebo nosí okuliare. Jednoducho akákoľvek odlišnosť alebo dokonca aj prednosť môže byť pre agresora dôvodom na šikanovanie jeho obeť.

2.2 Spúšťacie mechanizmy šikanovania

Aby sme problém šikanovania mohli pochopiť a nájsť riešenia ako mu predchádzať, musíme zistiť čo môže byť jeho spúšťacím mechanizmom. Podľa názoru Tholtovej (2000, s. 5-6) môže byť týchto spúšťacích mechanizmov niekoľko.

Tlak k mužnosti

Chlapec alebo mladý muž sa má správať tak, ako sa to od muža očakáva, od malička je k tomu vedený (neukazuje svoje city, nemôže priznať slabosť, keď treba vie vrátiť úder, je energický, bojovný). Podstata šikanovania sa ukrýva v tom, že chlapec nechce svojmu okoliu ukázať, že dokáže byť citlivý a vie sa správať citlivo. Ak stretne chlapca, ktorý sa správa podľa neho "nechlapsky", poníži ho a zosmiešni. Tým sám sebe dokáže, že nie je ako on. Dokazuje tak svoju mužnosť sebe aj druhým. Z pohľadu etiky bola v rodine zanedbaná výchova agresora k empatii a tolerancii voči iným ľuďom. V tomto prípade je práve empatia v rodine považovaná za prežitok a tvrdosť je považovaná za kladnú hodnotu.

Krutosť

Človeka niekedy poteší utrpenie iného. Z výskumov psychoanalytikov vyplýva, že črta krutosti sa nachádza v neprebudenej forme u väčšiny ľudí. Niekedy stačí len malý podnet, aby sa prejavila v správaní. Dnes existuje viac agresívnych a krutých detí a prah zábrany krutosti sa veľmi znížil. Pri ubližovaní druhému cíti agresor radosť, je škodoradostný a zlomyseľný. Môžeme hovoriť o sadistických sklonoch agresora. Je bezcitný, chýba mu schopnosť súcitu. Dôležité je upozorniť nato, že za určitých okolností strácajú súcit aj deti, ktoré sú alebo aspoň boli po citovej stránke úplne normálne. V prípade odhalenia šikanovania bývajú rodičia ale i pedagógovia o to viac šokovaní tým, čo zistia a odmietajú tomu uveriť. Radšej príjmu akékoľvek iné vysvetlenie, len aby nemuseli čeliť realite.

Túžba po moci

Túžba agresora súvisí s túžbou ovládať druhých ľudí. Mat' nad nimi úplnú moc, moc s nimi akokoľvek manipulovať. Ak má agresor moc nad druhým človekom, pomôže mu to uspokojiť jeho iné potreby alebo splniť jeho prania (vynucuje si od obete rôzne služby, prisvojí si jeho veci, ...). Z etického hľadiska môžeme povedať, že agresor upiera inému človeku právo na slobodu, na jeho slobodné rozhodovanie a konanie.

Zvedavosť

Človek niekedy túži zistiť, ako sa bude správať ten druhý, keď má strach, keď pocíti bolesť, zosmiešnenie a poníženie. Agresor chce dozvedieť, k čomu všetkému môže svoju obeť prinútiť, do akej hĺbky môže odhaliť jej vnútro.

Nuda, túžba po senzácii

Táto súvisí so zvedavosťou. Charakteristická je pre agresorov s nedostatkom empatie a mravných zábran. Podstata šikanovania je v tom, že agresor túži po vzrušujúcom zážitku.

Spúšťacie mechanizmy agresívneho správania sú ovplyvnené jednak ignorovaním základných etických princípov jednotlivcami, spoločenskými podmienkami, normami ako aj možnosťami danej doby. Spoločnosť a škola sú spojenými nádobami. Medzi deťmi určitej triedy, prípadne školy sú obrazom celospoločenských pomerov. Názory, postoje a hodnoty detí sú výsledkom toho, ako zmýšľajú, cítia a konajú občania tejto krajiny. Morálne normy ako slušnosť, ohľaduplnosť, úprimnosť, poctivosť a tolerancia sa postupne z medziľudských vzťahov vytrácajú. Rešpekt ku autoritám, teda v tomto prípade k rodičom a učiteľom upadá. Vzájomné rešpektovanie a pomoc slabším sú dnes hodnotami, ktoré brzdia v ceste sa úspechom a kariérou.

Ak dieťa vyrastá v rodine, kde má väčší význam úspech a materiálne zabezpečenie ako láska a vzájomná úcta prenáša si tento hodnotový neetický systém do vzťahov s druhými deťmi. Často si ho prenáša aj do dospelosti a prezentuje ho ako úspešný model správania. Z etického hľadiska musíme takýto chybný model správania odsúdiť.

2.3 Príčiny, druhy a stupne šikanovania

Opakované úmyselné ubližovanie obyčajne označujeme termínom šikanovanie. Šikanovanie môže mať krátke alebo aj dlhé trvanie. Ako príčiny krátkodobého šikanovania môžeme uviesť, napr.: dieťa sa snaží o odplatu, je frustrované, nudí sa, smrť príbuzného, rozvod rodičov, nový prírastok do rodiny alebo šikanovanie v rodine. K príčinám dlhodobého šikanovania môžeme zaradiť nedostatok lásky od rodičov a ich negatívne postoje k dieťaťu. Rozmaznané a egocentrické dieťa je presvedčené, že práve ono musí získať všetko o čo má záujem a že ostatní nemajú žiadne práva. Dospelí často tolerujú ba dokonca až podporujú agresívne správanie svojich detí. Aj psychické a fyzické tresty ako

aj sexuálne zneužívanie zo strany rodičov a iných dospelých môže pôsobiť ako spúšťač mechanizmu. Ako častá príčina býva uvádzaná i nízka sebadôvera a sebaúcta a pocit neistoty. Uprednostňovanie výkonov a úspechov dieťaťa pred hodnotou samotného dieťaťa vedie k jeho agresívnemu správaniu ako obrannej reakcie.

Ak uvádza Šimegová (2007, s. 58) „významným faktorom vzniku násilného správania sa dieťaťa je aj rodinné prostredie, kde je agresívne správanie tolerované, dokonca je jediným zdrojom na dosiahnutie cieľa a uspokojovania potrieb.“

Sejčová (Šimegová, 2007, s. 59) zdôrazňuje, že: „medzigeneračný prenos násilia považujeme za jeden z hlavných faktorov vzniku násilia v rodinách a tiež i v školskom prostredí. Čím väčšieho násilia sa dopúšťajú rodičia, tým násilnejšie sú ich deti. Prežité násilie sa opakuje o generáciu neskôr“.

Hneď po rodine najvýznamnejšiu časť sociálneho prostredia predstavuje formálna sociálna skupina, akou je školská trieda. Skoro v každej triede sa môžeme stretnúť s dieťaťom, ktoré má sklon k agresivite a k šikanovaniu druhých. Súčasne sa stretávame aj s dieťaťom, ktoré sa môže stať jeho potenciálnou obeťou. Je nevyhnutné, aby v triede nechýbali citovo vyrovnané deti, ktoré svojím správaním dávajú jasne najavo nesúhlas s agresívnym správaním svojich rovesníkov. Svojimi pozitívnymi prosociálnymi postojmi vytvárajú atmosféru spolupatričnosti a môžu zabrániť, aby šikanovanie v triede prerástlo do najťažšieho stupňa. Preto je dôležité rozlíšiť stupne jednotlivé šikanovania. Ako uvádza Vágnerová (2009, s. 79-83) môžeme šikanovanie rozdeliť do piatich stupňov.

Prvý stupeň – ostrakizmus

Jedná sa o mierne, prevažne psychické formy násilia, keď sa okrajový člen skupiny necíti dobre. Nie je obľúbený medzi deťmi a nikto ho neuznáva. Ostatné deti ho viac či menej odmietajú, nebavia sa s ním, ohovárajú ho, robia si z neho „drobné“ žarty, intrigujú proti nemu a pod. Stáva sa to pri tradičnom spôsobe výchovy, ktorá nekladie dôraz na budovanie pozitívneho etického vzťahu medzi jednotlivými žiakmi. Táto situácia je už zárodočnou podobou možného šikanovania. Je tu riziko, že sa môže ďalej negatívne vyvíjať. Táto forma sa vyskytuje takmer vo všetkých sociálnych skupinách. Pokiaľ sa nezačne venovať pozornosť takémuto správaniu detí hneď na začiatku, môže toto správanie prerásť aj do pokročilejšieho stupňa do tzv. dokonalého šikanovania.

Druhý stupeň – fyzická agresivita

V záťažových situáciách sa ostrakizované deti stávajú „hromozvodom“ agresívnych jedincov, ktorí si na nich vybijajú svoje nepríjemné pocity, napríklad, že ich škola nebaví, nudia sa v nej, boja sa ťažkej písomnej práce alebo majú konflikty s učiteľom. Psychický nátlak z prvého vývojového stupňa prerástol, zatiaľ však len mierne do fyzickej agresie. Ak však v skupine prevažujú pozitívne etické a morálne hodnoty, kamarátske vzťahy medzi deťmi, súdržnosť a hlavne ich negatívny postoj k násiliu, počiatočný stupeň šikanovania môže byť úspešne zastavený. Ak ale tieto základné hodnoty deťom v skupine chýbajú, násilie sa v nej zakorení a narastie do ťažkých stupňov skupinovej deštrukcie.

Tretí stupeň – vytvorenie jadra

V prípade, ak sa charakterovo silné deti nepostavia na stranu slabších a týmto spôsobom nezastavia útočníkov nastáva kľúčový moment. Vytvára sa skupina agresorov, ktorí už ale nešikanujú náhodne, ale šikanujú systematicky. Začnú medzi sebou spolupracovať. Rozvíjajú a zdokonaľujú svoje šikanovanie. Prednostne napádajú najslabšie deti v skupine a svoj okruh obetí postupne rozširujú. Vytvárajú atmosféru strachu, čím ochromia ostatných členov v skupine. Ak sa v tomto momente nevytvorí z ostatných detí v skupine silná pozitívna skupina so silným prosociálnym cítením, ktorá by mohla byť silným a rovnocenným súperom agresorom, pôsobenie agresorov bude pokračovať. Avšak takéto skupiny sa nevytvárajú spontánne a často je dôležitá pomoc dospelého človeka, pedagóga.

Štvrtý stupeň – väčšina sa podrobuje normám agresorov

Ak sa v triede nevytvorila silná skupina zdravého jadra, skupina agresorov získava dominantné postavenia a hlavný vplyv. Normy agresorov sú prijaté väčšinou detí a stávajú sa nepísaným zákonom. V tomto štádiu šikanovania sa už málokteré dieťa dokáže postaviť tlaku agresorov. I mierne a slušné deti sa môžu začať chovať kruto a aktívne sa začnú zúčastňovať šikanovania obete. Dokonca môžu pri tomto akte zažívať aj uspokojenie. V niektorých prípadoch sa stáva, že aj obeť svoju rolu pasívne prijíma a nesnaží sa agresorom vyhnúť. Dokonca sa stáva, že sa toto dieťa od šikanovania stáva závislé. Navonok agresor a obeť môžu pôsobiť ako kamaráti.

Piaty stupeň – absolútne, dokonalé šikanovanie alebo totalita

Násilie ako normu prijali všetky deti v triede. Šikanovanie je programom v skupine. Deti sú rozdelené do dvoch skupín. Prvá skupina má všetky práva. Druhá nemá žiadne. Agresor „vlastní“ svoju obeť a využíva ju ako svoj majetok. Patria mu jej vedomosti, peniaze, dokonca jej telo a city. Agresor stráca posledné zábrany. Z etickej stránky agresor nerešpektuje jeden zo základných princípov, ktorý vyplýva z ľudskej podstaty, nerešpektuje právo na slobodu a úctu iného človeka. Obeť prijíma normy skupina za svoje a nepripadá jej to ako nenormálne. Stáva sa na agresorovi úplne závislá. Vie čo ju čaká. U obeť sa v tomto štádiu ako podľa Tholtovej (2000, s. 9) začínajú prejavovať psychosomatické poruchy, záškoláctvo no i samovražedné pokusy.

V počiatočných stupňoch šikanovania sú obeť i ostatní účastníci skupiny ochotní pomerne otvorene hovoriť o tom, čo sa stalo alebo čo sa medzi deťmi deje. No v pokročilom stupni sú uzavretí, vystrašení, nechcú nič povedať. Obeť vznik svojich zranení neraz vysvetľujú neuveriteľným spôsobom. Fyzické násilie alebo nadmerné psychické násilie a ich vysoká početnosť tiež poukazujú na dlhšie trvajúci vývoj šikanovania. Ak šikanovanie trvalo dlhšie ako tri mesiace, ide už pravdepodobne o pokročilejšie štádium. Prvý a druhý stupeň šikanovania môže riešiť škola vo vzájomnej spolupráci s rodičmi. Pri ďalších pokročilejších stupňoch je potrebná pomoc odborníkov, ktorí sa profesionálne venujú tejto problematike.

2.4 Kyberšikanovanie

V súčasnej dobe moderných technológií sa deťom ponúka neuveriteľne veľa možností, ako by si mohli rozšíriť svoje vedomosti. Internet a ďalšie progresívne komunikačné technológie priťahujú aj deti, ktoré sú ochotné pri počítači tráviť celé hodiny. Deti však v niektorých prípadoch počítače nevyužívajú na získavanie informácií alebo na hru, ale ich nebezpečne zneužívajú. Konkrétnym príkladom kedy dochádza k zneužitiu moderných technológií je kyberšikanovanie. Kyberšikanovanie patrí k novým závažným druhom šikanovania. Podľa Vágnerovej (2009, s. 92) jedným zo základných problémov pri tomto druhu šikanovania je ten, že „šikanovanie sa odohráva vo virtuálnom svete“. Dospelí mu často dostatočne nerozumejú a ani si teda nevedia predstaviť všetky jeho možnosti. Preto sa ľahko môže ocitnúť mimo našu kontrolu. Kyberšikanovanie využíva elektronické prostriedky ako sú mobilné telefóny, e-maily a hlavne internet.

Škála prejavov môže byť veľmi široká. Dieťa môže dostávať agresívne obťažujúce a urážlivé e-maily. Stáva sa adresátom vulgárnych správ. Agresor svoju obeť napáda v diskusných fórach a pri chatovaní. Zverejňuje jeho karikatúry, fotografie a videá, ktoré sú zosmiešňujúce a môže si ich pozrieť veľké množstvo užívateľov internetu. Pri kyberšikanovaní býva dieťa okradnuté prostredníctvom počítača o svoje osobné údaje, ktoré môže agresor zneužiť. V poslednej dobe sa môžeme stretnúť s javom, keď si agresor „zbitú“ obeť vyfotografuje alebo nafilmuje a pomocou mobilného telefónu tieto zábery rozošle medzi spolužiakov, prípadne ich zverejní na internete.

S kyberšikanovaním sa môžeme stretnúť kdekoľvek a kedykoľvek. Väčšinou trvá dlhšiu dobu a môže sa šíriť veľmi rýchlo. Agresorovi ponúka iné prostriedky ako môže svojej obeti ublížiť, ale „špecifiká virtuálnej reality“ ako uvádza Vágnerová (2009, s. 93) „modifikujú charakter celého procesu, vrátane rolí agresora a obeť“.

Podľa výskumov približne 40% obetí sa nikdy nedozvie, kto ich šikanoval. Technicky vyspelý agresor, ktorý sa ukrýva pod anonymitu sa nemusí ani príliš báť, že by niekto zistil jeho identitu. Práve tento fakt mu dáva voľný priestor, aby svoje aktivity stupňoval a robil to, čo by tvárou v tvár svojej obeti nikdy nedokázal povedať alebo urobiť. Vo virtuálnom svete agresor nemá možnosť vidieť bezprostrednú reakciu svojej obeť na šikanovanie, čo mu znemožňuje prejaviť empatiu a uvedomiť si dôsledky svojich činov. Agresor pri kyberšikanovaní nemusí byť silný fyzicky ani sociálne, stačí aby bol silný v znalostiach informačných technológií, takže to môže byť ktokoľvek. Tak ako agresorom môže byť ktokoľvek, platí toto pravidlo rovnako pre obeť. Avšak aj tu prevažujú útoky na jedincov so zníženou schopnosťou sa brániť. Agresor si väčšinou vyberá svoju obeť vo virtuálnom svete náhodne. No zvýšené riziko, že deti budú vystavené kyberšikanovaniu majú tie, ktoré sú závislé na telefónoch a počítačoch. K tomuto šikanovaniu môže dochádzať kedykoľvek a kdekoľvek a to aj v „bezpečí“ domova, čím dochádza narušeniu súkromia dieťaťa.

Pri kyberšikanovaní sa neobjavujú priame znaky šikanovania, ktoré by si dospelí mohli všimnúť. Preto je zvlášť ťažké toto šikanovanie odhaliť, pokiaľ sa dieťa nezdôverí. Pokiaľ sa útoky stále opakujú, žije obeť s pocitom trvalého, nekončiaceho a stále sa vracajúceho ataku. Platí to hlavne u webových stránok, ktoré šikanovaný nemôže vymazať alebo zrušiť. Obeť si takto môže urážlivé slová čítať neustále dookola, pričom napísané urážlivé či zosmiešňujúce slová majú omnoho ťažší dopad na psychiku ako slová hovorené. Divákovi kyberšikanovania a to hlavne u webových stránok, ktoré umožňujú prístup komukoľvek môže sa stať ktokoľvek na svete. Navyše tu platí, že sa šikanovanie

nemusi odohrávať opakovane, ale stačí, keď agresor len raz zavesí ponižujúcu fotografiu obeť na web. Fotografiu si môže ktokoľvek skopírovať a šíriť ju ďalej. “Dielo“ potom žije vlastným životom“ (Vágnerová, 2009, s. 96). Obete majú často veľký strach z verejného poníženia, čím sa ich utrpenie zväčšuje. Poníženie šikanovanej obeť môžu vidieť takto tisíce ľudí. Obeť sa následne môže z toho psychicky zrútiť a následky môžu pre ňu katastrofálne.

No napriek všetkému moderné technológie sú pre deti užitočné a mali by byť hlavne zdrojom informácií a komunikácie. Technológie samé o sebe nie sú príčinou šikanovania. Nemôžeme zabrániť šikanovaniu, ak deťom používanie internetu a mobilných telefónov zakážeme. Agresori si veľmi rýchlo nájdu **iný** spôsob šikanovania, ktorý použijú proti svojej obeť. Preto je dôležité, skôr sa snažiť nájsť skutočnú príčinu narušených sociálnych vzťahov medzi deťmi, ktoré neskôr vedú ku šikanovaniu. Ak dôjde ku kyberšikanovaniu, deti by nemali komunikovať s agresorom. Mali by si zmeniť virtuálnu identitu a nikde by nemali uvádzať svoje osobné údaje. Dôležitým krokom je zamedziť agresorovi prístup a to kontaktovaním poskytovateľa servera, z ktorého agresor šikanuje.

Rodičia by mali deťom vysvetliť, že sa v žiadnom prípade nemajú nechať nikým zastrašovať a šikanovať. No súčasne ich musia upozorniť, že ani ony by sa nikdy nemali chovať šikanujúcim spôsobom.

2.5 Varovné signály

Varovné signály, ktoré deti vysielajú je potrebné brať za každých okolností vážne. Situáciu je potrebné preskúmať. Venovať pozornosť správaniu detí by mali tak pedagógovia ako aj rodičia detí. Nemôžu ich ponechať na náhode. Je potrebné, aby ich systematicky a zámerne registrovali. Podľa Tholtovej (2000, s. 29 -10) môžeme varovné signály rozdeliť do dvoch skupín a to na priamo alarmujúce signály a nepriamo alarmujúce signály.

Medzi priamo alarmujúce signály patria ponižovanie a zosmiešňovanie. Trieda sa smeje pri neúspechu žiaka pred tabuľou. Zahanbujúco ho prezývajú, nadávajú mu. Dôležitým faktorom pri takomto správaní je ako a do akej miery dieťa zareaguje, do akej miery je citovo zraniteľné. Ďalej tu zaradíme kritiku dieťaťa a výčitky na jeho adresu a to hlavne ak sú podávané pohrdavým a nepriateľským tónom. Medzi ďalšie signály môžeme zaradiť určité prejavy nerovnoprávnosti, keď dieťa dostáva povýšenecké príkazy, ktoré sa snaží splniť. Ostatnými deťmi je okrikované a komandované. Niekedy sa objavuje

strkanie, naháňanie, údery a kopanie. Môžeme sa stretnúť i s prípadom, keď dieťa dobrovoľne odovzdáva svoje desiaty „kamarátovi“. Nezriedkavé sú bitky, v ktorých je jeden účastník viditeľne slabší a snaží sa uniknúť. Priame varovné signály hovoria o tom, že situáciu treba hneď začať riešiť.

Ku nepriamym alarmujúcim signálom patrí samotné správanie outsidera. Dieťa je osamelé, nikto nemá o neho záujem, nemá žiadnych kamarátov. Vchádza do triedy spolu s učiteľom, na hodiny chodí neskoro a všade prichádza ako posledné. Pôsobí nešťastne a stiesnene, je smutné a depresívne. Ak má pred triedou prehovoriť, je vystrašené a neisté. Má nadmernú absenciu ospravedlnenú i neospravedlnenú. Náhle sa mu zhorší prospech, je nesústredené na hodinách. Často má potrhané, poškodené, špinavé a zničené veci a oblečenie. Objavujú sa modriny, škrabance alebo rezné rany, ktoré dieťa nevie uspokojujúco vysvetliť ako k nim prišlo. Nepriamo alarmujúce signály sú v podstate varovnými signálmi, ktoré nás majú upozorniť, že sa deje niečo neobvyklé, niečo čomu treba venovať zvýšenú pozornosť.

Pre rodičov môžu byť varovnými signálmi niektoré z nasledovných príznakov: za dieťaťom neprichádzajú domov žiadne iné deti a spolužiaci; dieťa nemá žiadneho kamaráta, s ktorým by trávil svoj voľný čas; nechodí na návštevy k iným deťom; dieťa odmieta ísť ráno do školy (a to hlavne vtedy, ak sa predtým do školy tešilo); badať na dieťaťi strach a nechúť do jedla; do školy a zo školy nechodí najkratšou cestou, ale snaží sa meniť svoje trasy; stráca schopnosť sústrediť sa a záujem učiť sa; býva smutné až apatické, badať na ňom výkyvy nálad, zmieňuje sa o možnej samovražde; odmieta prezradiť čo ho trápi; zaspáva s plačom, jeho spánok je nepokojný, kričí zo sna; dieťa je neobvykle agresívne voči svojim súrodencom alebo iným deťom; nápadne často stráca svoje osobné veci; často žiada o peniaze, prípadne si ich samo berie; sťažuje sa na bolesti hlavy alebo brucha, snaží sa zostať radšej doma; svoje zdravotné ťažkosti môže simulovať; dieťa sa doma zdržiava inak ako bolo zvyknuté, odmieta samé chodiť von.

Myslíme si, že je nesmierne dôležité včas rozoznať signály, ktoré nám dieťa vysiela. V niektorých prípadoch sa dieťa bojí so svojim trápením zveriť a dlho si ho necháva len pre seba. Spočiatku verí, že túto situáciu dokáže zvládnuť aj samé bez pomoci dospelých, prípadne, že šikanovanie tak ako začalo aj prestane. Neskôr sa hanbí pripustiť si pred ostatnými, že je slabé, ponižované a nedokáže sa brániť. Sebavedomie je u dieťaťa tak znížené, že o svojom probléme už nechce s nikým hovoriť. No často sa stáva, že sa dieťa bojí aj ďalšej pomsty agresora. Preto ak skoro rozoznáme vznikajúci problém, ktorý dieťa

trápi, môžeme tým predísť vzniku závažných negatívnych zážitkov dieťaťa, ktoré ho budú sprevádzať po celý jeho život.

2.6 Následky šikanovania

Dieťa, ktoré sa stane obeťou šikanovania je bezmocné, zraniteľné a nešťastné. Tento jav má dopad na všetky zúčastnené deti. Ku nim zaraďujeme obeť, agresora, rodičov, súrodencov, učiteľov, skupinu rovesníkov, prizeraúcich sa a v neposlednom rade i na samotnú školu.

Následky pre obeť

Všetky druhy šikanovania dieťa rania. Dieťa, ktoré je neustále zosmiešňované, ponižované, urážané, do ktorého kopú, bijú ho, odmietajú sa s ním baviť a pod hrozbou ho nútia robiť veci, ktoré sú za hranicou ľudskej dôstojnosti. Stále žije v atmosfére neustáleho strachu a ohrozenia, bojí sa, že mu bude opäť ublížené. Pocity strachu sa zo začiatku týkajú udalostí šikanovania, postupne však prerastajú do trvalej úzkosti a depresie. Depresia sa u dieťaťa prejavuje mnohými možnými spôsobmi, napríklad poruchami spánku, nočnými morami, bolesťami hlavy a brucha, zvracaním. Sú známe prípady, keď šikanovanie trvalo niekoľko mesiacov, ale i rokov. Obeť v tomto prípade mala o sebe nízku mienku, hlboko pochybovala o vlastnej hodnote. Pocity opustenosti a depresie môžu viesť až tak ďaleko, že doženú dieťa k samovražde. Pre pocit opustenosti a izolácie sa dieťa málokedy niekomu zverí so šikanovaním. Dieťa sa bojí pomsty agresora. Bojí sa, že ak by sa zdôverilo rodičom alebo učiteľovi, mohlo by to viesť ešte k väčšiemu násiliu, ak by agresor zistil, že naň „žalovalo“.

Ako uvádza Fieldová (2007, s. 67-68) „šikanovanie obmedzuje rozvoj sociálnych schopností dieťaťa“. Bez pomoci ostatných sa nedokáže začleniť do života skupiny, triedy. Jeho spoločenský život je chudobný. Nikto ho nepozýva na oslavy, na kamarátske stretnutia. Býva posledné, ktoré si vyberú do skupiny pri tímovom projekte, hrách, do družstva pri športovaní, a to len preto, že sú k tomu prinútení. Niektoré deti majú strach, že im bude znovu ublížené, a tak sa úplne prestanú stretávať s ostatnými deťmi. Stávajú sa z nich izolovaní samotári, ktorým robí problém nadviazať normálne priateľské vzťahy, pretože zabudli ako vhodne priateľsky komunikovať. Toto sú len niektoré z možných sociálnych následkov, s ktorými sa stretáme pri šikanovaní.

Šikanovanie má však dopad aj na sebavedomie dieťaťa. Dieťa, ktoré je vystavené posmechu len preto, že sa od ostatných niečím odlišuje a nedokáže sa s touto odlišnosťou

zmieriť je často precitlivené. To je ďalší dôvod prečo ho ostatní začnú ešte viac pre túto odlišnosť zosmiešňovať. To potom vedie k stále sa znižujúcemu sebavedomiu dieťaťa. Jeho sebavedomie klesne ešte viac. Cíti sa trápne, stráca istotu a vzdáva sa. Zistí, že je preň veľmi ťažké otvoriť sa ostatným a dôverovať im. Šikanovanie má závažné psychické následky pre dieťa ktoré sa stane jeho terčom. Len čo je obeť vystavená šikanovaniu alebo inému ohrozeniu, jej organizmus sa prepne na režim "prežitia". Jej reakcie sú ovládané ochranným inštinktom, ktorý mu hovorí "udri alebo uteč". V prežívanom strachu telo produkuje stresové hormóny. Úzkosť a vysoká hladina strachu spôsobujú, že je pre dieťa veľmi ťažké sa upokojiť. Dieťa sa nedokáže chovať uvoľnene, čo je pre nadväzovanie spoločenských vzťahov dôležité. Dieťa sa stáva zúfalým. Nedokáže vyjadriť ani uvoľniť svoju bolesť a negatívne pocity. Hovorí veľmi ticho a rýchlo. Nikto nedokáže odhadnúť čo práve prežíva. Iné dieťa je rozhnevané preto ako sa k nemu agresor a ostatné deti správajú. Preto môže prudko zareagovať a začne sa správať rovnako, čím ale situáciu len zhorší, pretože pôsobí agresívne a provokatívne.

Z hľadiska dlhodobých následkov šikanovania podľa Fieldovej (2007, s. 70) môže dôjsť z dôvodu šikanovania aj k poškodeniu mozgu (do mozgu sa uvoľní veľké množstvo kortizolu, adrenalínu a iných hormónov, ktoré môžu poškodiť mozgové bunky), zhorší sa pamäť a môže nastať aj dlhodobá zložitá nerovnováha biochémie v tele. Obete, ktoré popierajú svoj hnev, smútok a strach zamoria svoje telo stresovými hormónmi, čo sa prejavuje v ich správaní. Životné situácie riešia vypestovanými obrannými mechanizmami a psychologickými príznakmi. Často ich prepadajú záchvaty úzkosti, potenie, kŕče v žalúdku, červenanie, obsedantné myšlienky a jednanie. Tie môžu viesť k ťažkým úzkostným poruchám a psychickým problémom. Následky, ktoré pretrvávajú až do dospelosti, môžu viesť k nízkemu sebavedomiu a spoločenskej izolácii. Plaché obeť ťažko dokážu nadväzovať zdravé vzťahy. Chýbajú im správane sociálne schopnosti v jednaní s ľuďmi. Riešenia a liečba môžu trvať aj niekoľko rokov.

Následky pre agresora

Pri šikanovaní prehráva aj on, hoci si to spočiatku ani neuvedomuje. Podobne ako jeho obeť aj agresor má často problémy zo zdravím, dochádzkou do školy, so svojim prospechom a nízkym sebavedomím. Niektorí agresori sú sami citovo odmietaní, zneužívaní a šikanovaní. Vyrastajú v disfunkčnej rodine a stretávajú sa v nej s násilím, ktorého sú sami obeťami. Mávajú osobné, vzťahové a sociálne problémy. Z etického

hľadiska u nich abstinuje jeden zo základných ľudských citov - empatia. Nedokážu sa vyrovnáť s vlastnými pocitmi a nedokážu riešiť konflikty. Aj agresori môžu trpieť stavmi úzkosti, depresiami, traumou a samovražednými myšlienkami. Tieto príznaky sa môžu u nich objaviť aj v neskoršom ich živote. V niektorých prípadoch agresori takéto správanie využívajú aj v dospelosti, pretože sa v detstve „naučili“, že šikanovanie a násilie sa oplatí. V dospelosti sú potom často súdne trestaní z dôvodu použitia násilia a agresie.

Pôsobenie šikanovania na prizerajúcich sa rovesníkov/spolužiakov

Deti, ktoré sú svedkami šikanovania ako uvádza Říčan (2010, s. 64) „získavajú novú skúsenosť. Vidia, ako sa opakovane, znovu a znovu deje niečo zakázané, niečo, čo je jednoznačne zlé, podľa noriem, v ktorých boli dosiaľ vychovávané. Týranie ľudskej bytosti je však pre ne atraktívnym divadlom, na čo nám poukazuje obľúbenosť mediálneho násilia“. Ak šikanovanie trvá dlhšiu dobu, mení táto skúsenosť spolu so strachom aj mentalitu triedy. Jedno dieťa po druhom sa začne pridávať na stranu agresora a podporujú ho v jeho násilnom, neetickom správaní a konaní. Po čase sa aj u týchto detí objavia rovnaké následky ako u pôvodného agresora.

Niektoré deti sa s obeťou identifikujú, ovládne ich však strach, aby sa agresor neupriamil na ne, ak by šikanovanie nahlásili niekomu dospelému. Cítia sa vydesene a tiež i zahanbene a previnilo, pretože nič neurobili, aby šikanovanie nejako zastavili. Tieto deti bývajú tiež psychicky zranené a malo by sa k nim pristupovať ako k obeťam.

Pôsobenie šikanovania na rodinu

Rodičov, súrodencov a prarodičov niekedy veľmi rozruší, keď sa dozvedia, že ich dieťa bolo vystavené šikanovaniu. Spočiatku ich ochromí šok, ktorý neskôr prechádza do hnevu smerom na agresora. Šikanovanie vyvolá silné emócie a môže predstavovať veľkú psychickú záťaž aj pre rodinu šikanovaného dieťaťa. Každý rodič by si mal však uvedomiť, že pre dieťa je najlepšie, keď situáciu nebude riešiť hneď. Najprv by mal dieťa upokojiť a potom ho vypočuť až do konca, i keď bude rozprávať nepríjemné veci. Dôležité je vyhnúť sa rýchlym rozhodnutiam, pretože zistenie, že dieťa je šikanované a prežíva krízu, možno spôsobí rovnakú krízu aj u rodiča. Táto kríza sa u blízkeho môže prejaviť skratovým jednaním a nelogickým uvažovaním a konaním. Emočná vypätosť potom

znižuje schopnosť sebakontroly a človek nedokáže viesť logický rozhovor. Tým by sa mohla celá situácia len zhoršiť.

Pre rodinu je preto lepšie vyhľadať pomoc tretej, nezávislej osoby, najlepšie odborníka na túto problematiku, ktorý zaujme nestranné a objektívne stanovisko k danej situácii. Bez emócií navrhne najvhodnejšie riešenie a môže ďalšie dianie pozorovať a usmerňovať správanie obete alebo jej rodičov.

3 Účastníci šikanovania

3.1 Obet'

Dánsky priekopník boja proti šikanovaniu Dan Olweus (Fieldová, 2007, s. 59) je presvedčený, že veľa obetí pochádza z príliš ochranárskych rodín. Tieto deti sú nesmelé, opatrné a citlivé. Citovo sú príliš upäté na matku a citovo vzdialeného otca. Ďalšími rodinami, z ktorých obeť často pochádzajú sú tie, ktoré svoje deti alebo jedno konkrétne „špeciálne“ dieťa vychovávajú „ako v bavlnke“. Iné obeť pochádzajú síce z milujúcich, no tichých uzavretých rodín, v ktorých deti nemajú možnosť precvičiť si sociálne výbušné situácie a tieto deti sa stýkajú len s najbližšími príbuznými.

Väčšinou si agresor vyberie konkrétnu obeť, pri ktorej si je skoro istý, že sa nebude brániť a klásť odpor. Vtedy, keď je agresor silnejší, väčší a je šéfom šikanujúcej „bandy“ dieťa, ktoré je realitom sa radšej podvolí tlaku a šikanovaniu. No v niektorých prípadoch agresor ani nemusí byť silnejší ako obeť, no aj tak sa obeť šikanovaniu nebráni a ani sa o to len nepokúsi. Toto dieťa si podľa názoru Bourcetovej - Gravillonovej (2006, s. 23) neosvojilo pravidlá hry života v spoločnosti. Nechápe, že kolektívu sa musí niekedy aj postaviť a hlavne sa má naučiť, ako si môže samé poradiť, bez systematickej pomoci iných. Nie je správne, ak rodičia za dieťa robia všetko sami a nikdy nedajú dieťaťu šancu, aby sa stretlo s prekážkami a nepokúsilo sa ich riešiť. Toto dieťa nezíska o sebe hodnotnú mienku. Nenaučí sa reagovať, prispôbiť a brániť. Obeťou sa dieťa stáva aj v prípadoch, keď príde ako nové do zohratého kolektívu a ten ho odmietne medzi seba prijať.

Často sa stáva, že je dieťa šikanované pre nejaký handicap. Najlogickejšie riziko spočíva práve v telesnej slabosti a nešikovnosti obeť, pri fyzickom napadnutí, v neschopnosti sa pobiť a brániť sa. Ďalší z dôvodov, prečo je dieťa v poslednej dobe šikanované je aj nízky sociálno-ekonomický status rodiny, ktorý sa prejavuje v tom, že sa dieťa nemôže obliekať podľa módy. Týmto sociálnym znevýhodnením v prostredí, v ktorom deti medzi sebou navzájom súperia, je akákoľvek odlišnosť vo vzhľade pre šikanované dieťa pravdepodobnosťou, že sa ho okolie nezastane. Obeť majú medzi spolužiakmi a rovesníkmi málo kamarátov. V rôznych spoločenských prostrediach sa prejavujú neadekvátne a pri šikanovaní sa dajú ľahko rozčúliť. V kolektíve sú považované za evidentne odlišné v rámci svojho vzhľadu, etnického pôvodu, osobnosti, schopností alebo zvláštnych vzdelávacích potrieb.

Ako uvádza Kyracou (2005, s. 29) „určujúcim faktorom toho či bude dieťa dlhodobo šikanované je podľa všetkého spôsob ako na šikanovanie zareaguje v jeho počiatočnom stupni“. Niektoré deti sú schopné využiť svoje spoločenské a sociálne zručnosti a zdravý rozum k tomu, aby predišli ďalšiemu šikanovaniu. Preto by sa mali naučiť vyhýbať situáciám, chovaniu a miestam, ktoré by šikanovanie mohli vyvolať.

Práca s obeťou

Nie je ľahké zvládnuť rozhovor s obeťou. Utrápené dieťa veľmi ťažko rozpráva a niekedy aj dlho mlčí. Dospelý, ktorému sa dieťa zdôverí, by ho mal presvedčiť, že všetko čo mu dieťa povie, berie vážne, že za ním stojí a urobí všetko preto, aby mu pomohol. Veľmi dôležité je, aby sa dokázal vcítiť do rozpoloženia dieťaťa a porozumel aj „srdcom“ čo chce vyjadriť. Pri stretnutí so šikanovaním dieťaťom, s obeťou sa snažíme ju povzbudiť a podporiť. Ak je to možné, snažíme sa, aby obeť súhlasila so zverejnením svojej výpovede. V prípade, ak by sa nepodarilo agresora usvedčiť, zvyčajne je tu nádej, že so šikanovaním už prestane, keď bude vedieť, že škola o jeho správaní už vie. Šikanovanému dieťaťu prinesie úľavu aspoň to, že to čo sa mu deje už nemusí v sebe „dusiť“ a vie, že sa s tým niečo robí.

3.2 Agresor

Hoci existujú deti, ktoré sa s psychopatickými sklonmi narodia, väčšina agresorov sa násilnému a agresívnemu chovaniu učí od svojich vzorov v škole a vo svojej rodine. V súčasnosti čoraz viac detí vyrastá v neharmonických, dysfunkčných alebo neúplných rodinách, v ktorých je nedostatok lásky a úcty. Tieto deti boli možno samy týrané alebo šikanované. Mali možnosť naučiť sa, že šikanovanie je v poriadku, pretože ich rodičia od nich neočakávajú, že budú mať s niekým súcit. Nenaučili sa tolerovať a rešpektovať odlišných, postihnutých alebo nadaných ľudí vo svojom okolí. Z týchto detí potom vyrastajú netolerantní, šovinistickí alebo diskriminační dospelí ľudia.

Iní agresori majú zas rodičov, ktorí nepriznajú, že práve ich dieťa by mohlo niekoho šikanovať. Prejavujú málo záujmu o to, že ich dieťa má problémy so svojím neetickým správaním a konaním. Namiesto toho ho rozmaznávajú, čím sa mu snažia vynahradiť to, že sa jeho výchove moc nevenujú. Dieťa nemá od svojich rodičov stanovené hranice a ani pevné pravidlá ako sa má správať. Za svoje agresívne správanie ho nikto neberie na zodpovednosť, pričom práve zodpovednosť za svoje správanie a konanie je

z etického hľadiska základnou povinnosťou človeka. Nikto ho nenaučí spôsobom, ako sa zbaviť negatívnych pocitov a ako komunikovať s ľuďmi.

Ako uvádza Říčan - Janošová (2010, s. 57) detskí agresori pochádzajú zo všetkých vrstiev. Často sa však medzi rodičmi vyskytujú nápadne často ľudia, ktorí sa rýchlo spoločensky vyšvihli, zvlášť bezohľadní podnikatelia, zbohatlíci, o ktorých poctivosti sa dá pochybovať. Celková etická a kultúrna úroveň je u týchto rodín obyčajne nízka. Aj títo rodičia na svoje deti nemajú čas kvôli podnikaniu alebo svojej kariére a snažia sa to deťom vynahradiť luxusom. Ide o „panské“ deti, ktoré medzi rovesníkmi ľahko získavajú vplyv a zneužívajú ho aj na šikanovanie.

Myslíme si, že okrem rodiny a školy dôležitú úlohu pri agresívnom správaní detí, zohrávajú aj všetky formy masovo-komunikačných prostriedkov. Filmy, videohry, komiksy i časopisy sú plné násilia. Môžu podporovať agresívne správanie detí. Deti sa stretávajú so zobrazovaním určitých druhov šikanovania a vstúpajú si, že môže byť prijateľné a v niektorých prípadoch až ospevované. Hrdina je násilník, ktorý musí svoje pocity otupiť. Musí byť nedôverčivý a agresívny, aby prežil. Niektoré deti v hrdinovi vidia svoj vzor a stotožnia sa s ním. Odtiaľto je len krok k násiliu a šikanovaniu. Typickým znakom agresora a násilníka je podľa Pötheo (1996, s. 77) jeho snaha o dominanciu a ovládanie svojho okolia. Šikanujúce deti sú zväčša telesne zdatné a otvorene vyznávajú kladný postoj k prejavom agresie. Otvorené násilie považujú za prirodzený prostriedok k uspokojeniu svojej potreby dominovať. Častejšie sa práve u týchto detí vyskytujú poruchy pozornosti spojené s hyperaktivitou. Ich IQ je obvykle nižšie, i keď v niektorých prípadoch sa jednalo o vysoko inteligentné deti, častejšie dievčatá, ktoré svoju obeť šikanovali „na diaľku“ a pritom sa jej ani nedotkli.

Mohli by sme povedať, že agresorom je ten, kto sa šikanovania aktívne zúčastňuje a zvlášť ten, ktorý šikanovanie začína a vedie. Je jednoducho jeho iniciátorom. Má určité typické vlastnosti ako krutosť, zlomyseľnosť a škodoradostnosť. Často klame, podvádza, je drzý. Jeho svedomie je zakrpatené, nemá žiadne vnútorné zábrany. Chýba mu empatia, schopnosť vcítiť sa do pocitov druhého človeka.

Michal Kolář ((Říčan - Janošová, s. 56) odpozoroval tri typy šikanujúcich agresorov: Prvý typ je hrubý, primitívny a impulzívny. Pre druhý typ je charakteristické veľmi slušné a kultivované správanie. Je narcisticky šľachetný, niekedy i so sadistickými tendenciami v sexuálnom zmysle. Tretím typom je „srandista“, optimistický, dobrodružný, často obľúbený a vplyvný.

Práca s agresorom

Osobná agresivita je podľa Řičana - Janošovej (2010, s. 57) „značne stabilná vlastnosť a vekom sa skôr zhoršuje“. Pokiaľ sa s agresorom nezačne včas pracovať, jeho prejavy môžu byť stále vážnejšie. Môžeme predpokladať, že takéto dieťa sa neskôr stane členom v pochybných partiách a bude páchať trestné činy. V menej závažných prípadoch niekedy postačí dohováranie. Dieťa si uvedomí, že prekročilo hranicu zábavy a spôsobilo utrpenie. Môžeme u neho vzbudiť empatiu. Platí to hlavne u deti mladšieho veku. Pri rozhovore s dieťaťom ako uvádza Fieldová (2009, s. 117-118) „je dôležité zachovať pokoj. Dať mu jasne najavo nesúhlas s tým, čo sa stalo, odsúdiť čin, nie páchatel'a. Je nutné zistiť, čo dieťa urobilo a prečo. Možno sa cíti bezmocné a je pod tlakom, čím ďalej prenáša svoje problémy.“ Dôležité je, aby aj jeho rodičia zmenili svoj model chovania, aby sa začali k sebe chovať so vzájomným rešpektom. Dieťa by sa malo naučiť prejavovať súcit a rešpekt. Rodičia by mali dieťaťu venovať čas a vyplniť ho pozitívnou činnosťou, aby sa mu zdvihlo sebavedomie. Jeho pozitívne sociálne správanie by malo byť primerane odmenené.

Každý vážnejší prípad šikanovania, aj keby sa neodohral v škole, je nutné nahlásiť riaditeľovi školy, čím sa zdôrazní fakt, že situácia je vážna. Po individuálnom rozhovore s rodičmi by mala byť pre dieťa navrhnutá pomoc a poradenstvo v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie.

3.3 Reaktívna obeť

Takéto dieťa, ako uvádza Fieldová (2009, s. 60) je „v rôznych dobách striedavo obeťou no i agresorom“. Je veľmi nevyspytateľné. Má len minimálny záujem o ostatných. Jeho sebavedomie je nízke a zažíva ťažkosti v sociálnych situáciách. Niektoré deti takto reagujú na osobné, rodinné alebo iné problémy tým, že sa začnú správať agresívne. Niekedy majú poruchy učenia, problémy sústrediť sa, sú nezrelé, hyperaktívne a dožadujú sa pozornosti svojho okolia. Bývajú prehnane citlivé na kritiku, sťažujú sa na nespravodlivosť. Každú ranu vrátia späť dvojnásobne, čím proces šikanovania predlžujú. Rodičia im niekedy ukazujú rozporuplné alebo protikladné vzory. Svoje pocity nedokážu vyjadriť asertívnym, konštruktívnym spôsobom, a preto ich deti v škole ale i doma používajú striedavo pasívny aj agresívny štýl správania sa. Dôležitým prvkom v práci s obeťou a agresorom by mali byť rozhovor s ich rodičmi, kde by mali rodičia možnosť

vypočúť si, prípadne prečítať si prípad šikanovania, ako ho opísali deti. Rodičia agresora by mali možnosť vcítiť sa do pocitov rodiča ako i obeť samotnej.

3.4 Mlčiaca väčšina

Z aktérov šikanovania nemôžeme vynechať jej najpočetnejšiu časť – prizeraúcich sa. Pre prizeraúci sa kolektív je „konané bezprávie znamená, že agresívne chovanie je vlastne normálne, pretože dospelí s tým nič nerobia“ (Vágnerová, 2009, s. 87). Prizerajúci môžeme charakterizovať ako skupinu, ktorá má nedostatočnú alebo zníženú mieru statočnosti a zodpovednosti. Aj keď sa často jedná o deti s pôvodne morálnym profilom, tlak skupinových noriem a nedostatok podpory spôsobí, že sa pred šikanovaním cítia paralyzovaní a bezbranní. Ďalej sa takto u nich znižuje ich už aj tak narušená mravná úroveň. Podľa Vágnerovej (2009, s. 88) „veľké nebezpečenstvo šikanovania spočíva práve v tom, že sa netýka len bezprostredných účastníkov, ale všetkých prítomných“, ktorí sa ocitajú v procese prerastania vzťahovej patológie a ako takí na násilie neupozornia a obeť nebránia. Boja sa zastaviť agresorov a neskôr násilie tolerujú. V pokročilých stupňoch šikanovania sa do neho niekedy aj aktívne zapájajú.

V neskorších stupňoch šikanovania sa postoje členov skupiny sa pohybujú od ustrašených nesúhlasov cez nezúčastnenosť až po súhlasný postoj. V niektorých prípadoch sa objaví aj aktívna účasť. Pokusy o šikanovanie sa týchto členov nedotýkajú, nevnímajú dostatočne utrpenie spolužiaka a preto s ním nesúcitia. S ponižovaním a ubližovaním síce mnohí nesúhlasia, ale neprejavujú snahu, aby agresorom v útokoch zabránili. Ak aj majú nejaké výhrady, sú od strachu úplne paralyzovaní, že ak by sa spolužiaka aj zastali šikanovanie by sa mohlo obrátiť proti nim. Zvlášť v pokročilejších stupňoch šikanovanie hodnotia hlavne z pohľadu ich osobného prospechu.

Corosa (Dubin, 2009, s. 73) popisuje päť typov svedkov podľa druhu a spôsobu účasti na šikanovaní. Prvý typ - násilník - nasledovateľ sa šikanovania aktívne zúčastňuje, ale nikdy ho nezačína. Stúpenec - pasívny násilník je druhým typom svedka šikanovania. Šikanovanie podporuje, ale aktívne sa ho nezúčastňuje. Posmieva sa, pokrikuje, ale zostáva stranou. Pre tretí typ - pasívny stúpenec - potenciálny násilník je typické, že nezastáva žiadny názor, situácia mu je ľahostajná. Štvrtý typ - potenciálny obranca - nemá rád násilie, myslí si, že by sa obeť malo pomôcť, ale nič nepodnikne na jej obranu. Posledný typ - skutočný obranca sa postaví za obeť bez toho, že by myslel na vlastné nebezpečie.

Skutočných ochrancov je však veľmi málo. Väčšina detí patrí do skupiny „potenciálnych ochrancov“, z čoho vyplýva, že sa nerady prizerajú násiliu. Väčšina z nich násilie nenávidí. Ich svedomie im hovorí, že obeť potrebuje ich pomoc. A hoci s obeťou aj súcítia, nepomôžu jej. Pritom sa tieto deti k násilníkovi, agresorovi správajú lepšie ako k obeť a to len z jedného dôvodu, a to je spoločenský nátlak. Ak niekedy ojedinelý svedok šikanovania aj zasiahne, nikto ho nepodporí. Väčšina detí sa bojí, že by sa mohli stať nepopulárnymi. Mnohí sa boja toho, že pomoc obeť by mohli ostatní brať ako gesto priateľstva s týraným. Preto radšej nechcú nič riskovať. Chceli by sme zdôrazniť, že pri šikanovaní leží zodpovednosť na všetkých - neexistujú nevinní diváci. Je neetické mlčky sa prizerať na bolesť a utrpenie iného človeka a nesnažiť sa mu pomôcť.

4 Stratégia zvládania šikanovania z etického hľadiska

Ako deti vyrastajú, utvárajú si svoj hodnotový systém a presvedčenie o tom, aký by mal byť ich život. Etické životné postoje preberajú od svojich rodičov a príbuzných, priateľov zo školy, z masovokomunikačných prostriedkov, od spoločnosti, ktorá ich obklopuje.

Agresor má problém rešpektovať a tolerovať ostatných. Nedokáže prejavovať empatiu k iným. No i obeť by mali zmeniť svoj základný prístup. Často majú problematické presvedčenie, ktoré agresorom uľahčuje možnosť ich šikanovania. Obete by mali zmeniť svoj bezmocný postoj. Takto by skôr dokázali úspešne čeliť pokusom o šikanovanie. Musia sa ako prvé zmieriť s tým, že šikanovanie existuje. Mali by zvážiť svoje možnosti a prijať účinné opatrenia. Ako náhle zmenia pohľad na svoju osobu i na ostatných, dokážu nahraďovať pôvodné chybné postoje rozumnými, ktoré ich môžu ochrániť. „Keď zmeníte stav svojej mysle, zmeníte aj chovanie.“ (Fieldová, 2007, s. 77). Na druhej strane deti, ktoré šikanujú, dávajú svojim správaním najavo, že musia mať všetko pod kontrolou. Očakávajú, že ich budú všetci bezvýhradne poslúchať. Svojím správaním však len k sebe priťahujú „falošných“ priateľov, ktorí urobia všetko pre to, len aby boli sami v bezpečí. Ako náhle sa však šikanujúce dieťa naučí komunikovať s rešpektom a začne tolerovať aj iné deti, má šancu získať si skutočných priateľov. To, čo si dieťa myslí, cíti a chce, dáva najavo svojim chovaním a spôsobom komunikácie. Ak majú deti vypestované dobré komunikačné schopnosti, dokážu nadväzovať kontakty s najrôznejšími ľuďmi a to v priateľských ako aj v problematických a náročných situáciách. Dokážu sa primerane zapájať a asertívne riešiť konflikty. Ich postoje sú jasné. Ak sa cítia dobre, vystupujú sebavedomo a v pohode. No ak sú nespokojné a s niečím alebo s niekým nesúhlasia, tak prejavujú svoj negatívny postoj a hnev. Obyčajne sú akceptovanými a rešpektovanými členmi rovesníckej skupiny. Medzi deťmi sú vďaka svojej otvorenosti obľúbené.

Uzavretosť a plachosť nie sú dobrými komunikačnými schopnosťami, lebo agresora priam priťahujú. Ostatní, pre uzavretosť dieťaťa nemajú ani potuchy, čo dieťa cíti, čo si myslí a tak ani jeho priatelia neurobia nič, aby mu pomohli. Je nutné, aby sa dieťa zmenilo, aby ho ostatní akceptovali, mali ho rady a pomáhali mu. Musí si uvedomiť, že ak sa dokáže samé brániť a nebude sa báť povedať, čo si myslí a cíti, dokáže utlmiť a zastaviť začínajúce šikanovanie agresora. Tým zamedzí, aby sa niekto k nemu správal nepríjemne,

stresujúco alebo znevažujúco. Dieťa sa musí naučiť asertívnemu správaniu, ktorým sa bude chrániť pred šikanovaním. Ako uvádza Kyriacou (2003, s. 41) v minulosti bolo uskutočnených niekoľko výskumov, v ktorých sa deti zúčastnili kurzov asertívneho správania.

Ďalšou možnou stratégiou zvládnutia šikanovania, s ktorou by mali byť deti oboznámené, je použitie humoru. Podľa Linesa (Kyriacou, 2003, s. 41) „schopnosť reagovať na zosmiešňovanie a nadávky pomocou humoru a cielených vtipných poznámok, patrí k účinným spôsobom obrany“. Niekedy je možné agresii zabrániť, ak bude dieťa zábavné alebo povie vtip. Musí byť však opatrné, aby si agresor nemyslel, že si uťahuje z neho, a že vtip nebol namierený proti nemu. Prípadne, ak dieťa urobí prvý ťah, keď si urobí žart samé zo seba, a tým vyvedie agresora z miery. Agresora tým pripraví o jeho moc, keď dá ako prvý najavo, že mu nevadí problém, pre ktorý by malo byť šikanované. Ako náhle agresor stratí svoju moc, obeť nechá na pokoji alebo sa s ňou spriatelí. Ak sa obeť začne správať ústretovo voči iným deťom, deti ju začnú rešpektovať. Začnú sa správať milo a budú sa chcieť spriatelieť.

4.1 Výchova k asertivite ako etický princíp k prevencii šikanovania

K prosociálnemu správaniu patrí i výchova k asertivite, k upevneniu asertívneho správania, pretože aj deti sa každý deň stretávajú s konfliktnými situáciami, ktoré musia primerane ich skúsenostiam riešiť. Šikanovanie predstavuje tiež konflikt záujmov, kde sa musí jednotlivec podriaďovať potrebám a záujmom inej osoby, príp. viacerým osobám. Mnohé deti nemajú dostatočné skúsenosti pri riešení problémov alebo nie sú dostatočne pribojné, a preto sa často ocitajú v pre nich neriešiteľných situáciách. Z uvedeného faktu vyplýva potreba vychovávať a usmerňovať naše deti k osvojeniu si asertívneho správania v rôznych situáciách. Vo vyučovacom procese nie je vytvorený dostatočný priestor na zrealizovanie tejto úlohy. Ale i tu sa vyskytujú okamžiky, kedy by mal pedagóg dbať na prosociálne správanie žiakov, aby svoje záujmy nepresadzovali na úkor ostatných členov kolektívu. Niektoré školy absolvovali kurzy asertivity, ktoré priniesli do vzťahov žiakov veľa pozitívnych zmien. Kurzy boli zamerané na nácvik rolí, pri ktorých sa deti naučili nesťažovať sa, nepoddávať sa v situáciách, v ktorých ich niekto zosmiešňoval alebo urážal. V kontakte s rovesníkmi, ktorí chceli deťom ublížiť sa naučili neuhýbať pohľadom, udržiavať neutrálny a bezvýrazný výraz tváre, vzpriamený postoj, mať jasný a pevný hlas a asertívne pohyby tela. Deti sa takto mohli naučiť, ako majú týmto spôsobom získať silu

a ako majú na šikanovanie reagovať nenásilne a spôsobom, ktorý situáciu zmierni. Mali možnosť sa naučiť, ako najlepšie používať asertívne frázy typu: „Nepáči sa mi, čo robíš a chcem aby si s tým prestal“. Čím dali najavo svoje pocity a postoje.

V mimoškolských činnostiach sa otvára ďalší priestor pre výchovu k asertivite. Každý jedinec sa môže podieľať na riešení rôznych úloh a problémov pri zachovaní úcty a tolerancie ku ostatným. Má možnosť vyjadriť svoj názor a rešpektovať názor iných, viesť dialóg a akceptovať vôľu a názor iného človeka. Samozrejme, že môže vyjadriť svoj súhlas, prípadne nesúhlas a asertívne presadzovať svoje vhodnejšie, primeranejšie riešenie. Pedagóg voľného času by mal aj vhodne usmerniť jednotlivé deti v prípade, keď je potrebné ich záujmy podriadiť väčšine. Pri presadzovaní vlastných názorov a argumentov treba dodržiavať vopred prijaté pravidlá a v žiadnom prípade nepoškodzovať potreby a záujmy ostatných. Keď sa toto asertívne správanie učí vedomým spôsobom, mohlo by sa zdať, že namiesto pozitívnej asertivity môžu viesť osvojeniu násilného správania. Olivar (1992, s.118) však uvádza, že „čím viac osoba rozvíja asertívnu schopnosť týmto vedomým spôsobom, tým viac sa v reálnom živote prejavuje ako pokojná osoba ovládajúca svoje ja a nikdy nepotrebuje využívať násilie. Takáto osoba vyrastala v sebaúcte a v schopnosti nadviazať pozitívne vzájomné vzťahy.“

4.2 Prevencia násilia

Pod pojmom prevencia násilia a šikanovania rozumieme jeho predchádzanie a tiež jeho riešenie na všetkých jeho úrovniach jeho vnútorného vývoja a vo všetkých jeho stupňoch. Ide o vybudovanie ucelenej ochrany detí (Kariková - Šimegová, 2008, s. 73).

Prvým miestom, kde sa deti učia byť ľuďmi, je rodina. Hlavne v nej sa učia základným životným roliam. Majú možnosť prežívať modelové situácie, ktoré sa môžu neskôr objaviť v rôznych variantoch v ich živote. Deti sa učia zvládať záťaž a prekonávať krízy. Práve v rodine získavajú istotu, že ich niekto miluje a to aj napriek ich chybám. Stotožňujeme sa s názorom K. Vágnerovej (2009, s. 4), ktorá hovorí, že „mať domov znamená byť súčasťou vzťahového systému, v ktorom zažívame bezpodmienečné prijatie, kde sme prijímaní a milovaní a kde sami môžeme milovať“. Úlohou rodičov je predstaviť deťom svet ako miesto, kde sa môžu stretnúť s rôznymi hrozbami, no zároveň musia rodičia deťom ukázať, ako sa majú rozumne týmto hrozbám vyhnúť alebo ako ich majú bezpečne zvládnuť. Výchovu detí a ich správanie majú usmerňovať pozitívnym smerom. Musia ich naučiť, že za svoje správanie a činy budú musieť niesť aj zodpovednosť. Vo

vzťahu k násiliu a jeho prevencii je pre dieťa najdôležitejšie, aký postoj k agresivite zaujímajú jeho rodičia a blízki príbuzní. Od nich má dieťa možnosť prijímať etické hodnoty, podľa ktorých si vytvára vlastný názor na násilie v medziľudských vzťahoch. Tieto etické hodnoty rozhodnú, či ho bude odmietat' alebo ho bude považovať za normu. Dieťa by malo byť vedené k rozvoju svojej empatie a tolerancie, malo by sa naučiť riešiť konflikty neagresívnym spôsobom. Rodičia by mu mali na príkladoch vysvetliť, prečo agresívne chovanie a násilie odsudzujú.

Považujeme za nevyhnutné, aby boli deti aj v školských zariadeniach informované o agresívnom správaní a jeho dôsledkoch. Mali by jasne rozpoznať prejavy a formy šikanovania. Podľa nášho názoru je veľmi dôležité, aby sa deti dokázali obrátiť so svojim problémom na kamaráta alebo nejakého dospelého, ktorému dôverujú.

Účinnou formou prevencie je nácvik modelových situácií, ktoré sú zacielené na vypestovanie vhodných reakcií v prípade agresívneho správania. Tým sa môže zmeniť správanie detí, aby sa dokázali proti šikanovaniu aktívne brániť a proti nemu vystúpiť. Nielen priamo modelové situácie môžu pomôcť pochopiť základné etické princípy a získať zručnosti pri riešení rôznych situácií, pri ktorých je dôležitá spolupráca a vzájomná tolerancia. Počas celého vyučovacieho procesu a temer na všetkých vyučovacích hodinách sa môžu využiť také formy skupinových prác, pri ktorých spolupracujú všetci jej členovia. Skupina môže byť vyučujúcim vytvorená umelo, aby sa žiaci naučili vzájomne počúvať a rešpektovať aj názory iných, niekedy aj neoblíbených jedincov. Žiaci by mali spoločne zodpovedať za výsledok práce skupiny, pričom by mal každý žiak podľa svojich schopností prispieť k vyriešeniu zadanej úlohy.

Veľký priestor na pestovanie asertívneho a empatického správania sa naskytá i na hodinách etickej výchovy. Učiteľ by mal byť na túto prácu dobre odborne pripravený a jeho prístup ku každej hodine by mal byť tvorivý. Cieľom tohto predmetu by mala byť i výchova k čestnosti, spravodlivosti, zmyslu pre zodpovednosť a vytváraniu úprimných a tolerantných vzťahov s okolím. Deti by sa mali naučiť vcítiť do problémov a pocitov iných, aby vedeli správne reagovať v rôznych komplikovaných alebo krízových situáciách. K vzájomnej akceptácii môžu prispieť i mimoškolské podujatia a krúžková činnosť v škole a tiež mimo nej.

Podľa našich zistení a na základe osobného rozhovoru s učiteľmi, sa čoraz častejšie prípady šikanovania najskôr riešia osobnými pohovormi detí s učiteľom, neskôr s riaditeľom školy. V zložitejších prípadoch šikanovania sa školy obracajú na centrá psychologicko-pedagogického poradenstva a prevencie, ktoré majú vypracované vlastné

programy prevencie a intervencie. Tieto môžu adekvátne prispôbiť a aplikovať na podmienky danej školy. Vychádzajú pritom z odbornej literatúry a hlavne zo skúseností odborníkov, ktorí sa zaoberajú problémom násilia a šikanovania detí. Stále častejšie sa stretávajú s novými formami, ktoré vznikajú na základe nových spoločenských zmien a sociálnych vzťahov medzi ľuďmi.

Thotová (2000, s. 17) rozdelila prevenciu násilia a agresivity do troch základných skupín. Primárna prevencia má byť pôsobením na skupinu detí, ktoré tvorí najväčšie základné princípy morálky, morálne normy, morálne hodnoty. Na jeho základe, by deti vedeli dať svojmu životu zmysel primerane veku a s ním aj vlastné základy zdravého, no zároveň i etického životného štýlu. Primárna prevencia násilia je orientovaná na deti a mládež, u ktorých zatiaľ nenastali problémy s agresivitou. Sekundárna prevencia predstavuje cieľavedomú prácu s deťmi a mládežou, u ktorých sa prejavili sklony k násiliu, poruchy správania, začínajúca delikvencia. Poslaním sekundárnej prevencie je zabrániť fixovaniu uvedených prejavov správania. V spolupráci s rodinou a ďalšími inštitúciami by mala odstrániť príčiny, ktoré vyvolávajú nevhodné správanie,. Terciálna prevencia predstavuje komplexnú starostlivosť o vážne narušené deti, u ktorých bola nariadená ústavná alebo ochranná výchova.

Je potrebné, aby si deti uvedomovali samé seba, svoje hodnoty, kladné ale aj negatívne stránky. Mali by na základe vlastného hodnotového rebríčka vedieť zhodnotiť správanie svojich kamarátov a spolužiakov v rôznych a teda aj krízových situáciách. Nemali by stáť bokom v prípadoch, keď si myslia, že daný konflikt sa nerieši podľa ich morálnych predstáv. Nie je jednoduché vyjadriť svoj postoj, keď z toho môžu pre nich vyplynúť negatívne následky. Dieťa musí mať však vždy na zreteli, že i ono samotné sa môže kedykoľvek ocitnúť v úlohe obeť násilného správania. Už tým, že sa dokáže zdôveriť a poprosiť o pomoc, prejaví určitú dávku odvahy. Tým vstupuje do riešenia problému dospelý, ktorý môže riešiť daný problém na základe životných skúseností, ktoré dieťa ešte nemalo šancu získať. Učitelia a rodičia by mali byť pripravení aj na problémy, ktoré sú spojené s problematickým dospievaním detí. Rozhodne by nemali zatvárať oči pred realitou, pretože ich dieťa môže stať nielen obeťou ale aj agresorom.

4.3 Skutočný príbeh

Uvedený prípad šikanovania sa odohral na základnej škole v Žaškove. Menovanú triedu navštevovala aj Simonka, ktorá sa stala terčom výsmechu ako aj fyzického

napadnutia skupiny svojich spolužiakov. O ich násilnom správaní sa náhodne dozvedela Simonkina staršia sestra. Pri rozhovore s druhými deťmi zistila, že Simonku, žiačku 4. triedy šikanujú spolužiaci. Dievčatá sa jej posmievali, že je pomalá a zaostalá. Chlapci jej ubližovali dokonca fyzicky. Často jej brali a ničili školské pomôcky i oblečenie, trhali zošity, písali jej do učebníc. Na hodine pracovnej výchovy ju pichali ihlami. Inokedy ju udierali do brucha. Staršia sestra o tom, ako ubližujú Simonke povedala mame. Simonka sa nakoniec sama mame zdôverila, že všetko je pravda. Bála sa chlapcov, že by jej ubližovali ešte viac, ak by o tom niekomu povedala. Až vtedy mama prišla na to, prečo Simonku vždy ráno, keď mala ísť do školy, bolela hlava a brucho. Bol to vlastne dôsledok strachu z toho, čo ju v škole zas čaká.

Matka po vypočutí svojej dcéry kontaktovala triednu učiteľku, ktorá jej prisľúbila pomoc. Avšak triedna učiteľka problém šikanovania podcenila. Vyriešila to tak, že trom chlapcom dala za trest odpísať školský poriadok. Chlapci jej príkaz ignorovali. Matka vidiac, že sa v správaní chlapcov nič nezmenilo, oslovila riaditeľa školy. Ten si do riaditeľne predvolal najprv Simonku, potom jednu Simonkinu spolužiačku a nakoniec aj chlapcov, ktorí ju šikanovali. Po vypočutí ich výpovedí pozval do školy rodičov chlapcov, ktorých oboznámil s agresívnym správaním ich detí. Ako trest za šikanovanie im boli navrhnuté znížené známky zo správania. Chlapci a ich rodičia boli upozornení, že ak sa ich správanie nezmení a bude sa opakovať, môžu byť z tejto základnej školy vylúčení.

Pre Simonkinu triedu bola zorganizovaná prednáška spojená s besedou, na ktorej boli deti oboznámené s prejavmi a následkami šikanovania. Deti mali možnosť povedať čo si myslia a cítia, čo bolo nesprávne a čo by chceli zmeniť k lepšiemu vo svojom správaní. Triedna učiteľka v súčasnosti venuje zvýšenú pozornosť správaniu sa detí a snaží sa, aby sa vzťahy v triede zlepšili.

Na uvedenom príbehu môžeme pozorovať niektoré nevhodné znaky správania, týkajúce sa nielen účastníkov šikanovania, ale aj rodičov a pedagógov pri riešení tohto problému. Mnohé z obetí šikanovania si často myslia, že si za šikanovanie môžu samotné, pretože nie sú dostatočne pekné, moderne oblečené, múdre alebo šikovné. Z toho dôvodu nie sú ani v kolektíve obľúbené. Nie zriedkavo majú pocit, že nesú na násilnom správaní svojich spolužiakov voči nim, svoj podiel viny. Málokedy sa so svojím problémom niekomu zdôveria. Dokonca sa boja priznať i svojim rodičom, lebo majú pocit, že by ich sklamali, pretože sa nedokázali samé brániť.

Aj rodičia niekedy reagujú neprimerane vzhľadom k závažnosti danej situácie. Niekedy podceňujú varovné signály, ako napríklad nechúť chodiť do školy, náhle

zhoršenie prospechu alebo nedostatok priateľov svojho dieťaťa. Netreba zbytočne čakať, že si dieťa samo vyrieši svoj problém. Tiež nie je vhodné, aby sme ho odbili slovami „že nesmie byť bojko a musí sa vedieť postaviť“. Niektoré deti totiž nie sú pribojné a nie sú v tomto duchu vychovávané ani vo svojich rodinách.

Ďalším nedostatkom pri riešení šikanovania medzi deťmi je nepripravenosť pedagógov na tento problém. Okrem toho, že nedokážu správne rozpoznať signály tohto patologického javu, podceňujú ho a nie sú pripravení na jeho rýchle a fundované riešenie. Podceňujú dôsledky šikanovania na vývoj osobnosti obeť a taktiež agresora. Nechcú vzniknutý problém „rozmazávať“ a preto obyčajne riešia tento problém len napomenutím agresora. Avšak ak agresor nie je včas a primerane potrestaný, pokračuje v svojej činnosti beztrešne ďalej a jeho násilie nadobúda na intenzite. Budúci pedagógovia nie sú na vysokých školách pripravovaní na tieto situácie, s ktorými sa určite každý z nich počas svojej praxe stretne a bude musieť k nim zaujať určité stanovisko. Niekedy sa im zdá, že ide o nepodstatné drobné konflikty, ku ktorým medzi deťmi často prichádza. Ani ich nenapadne, že by mali danú skutočnosť okamžite nahlásiť vedeniu školy, najlepšie priamo riaditeľovi školy. Tí sa vzhľadom na nárast násilia na všetkých typoch škôl snažia k tomuto problému stavať s primeranou vážnosťou a zodpovednosťou pred deťmi a ich rodičmi. Na pomoc pri riešení bolo vypracované Metodické usmernenie MŠ SR z 28. marca 2006 k prevencii a riešeniu šikanovania v školách a školských zariadeniach.

V tomto usmernení sa okrem metód riešenia šikanovania a opatrení na riešenie situácie šikanovania píše aj o preventívnych opatreniach spojených hlavne s aktivitami školy a školských zariadení, školských inšpektorov, rodičov, štátneho pedagogického ústavu, metodicko-pedagogických centier a ďalších subjektov.

Vo vyššie uvedenom prípade šikanovania sa riaditeľ školy skontaktoval i s centrom pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Spoločne pripravili a zrealizovali besedu v triede, kde sa šikanovanie vyskytlo. Žiakom však nestačí len vysvetliť prejavy a dôsledky šikanovania. Pokiaľ sa šikanovanie osobne nedotkne určitého žiaka, nevie si dostatočne uvedomiť nepríjemné zážitky a bolestivé dôsledky, ktoré sa s ním spájajú. Veľmi vhodné sú tzv. modelové situácie, ktoré môžu aj „prizerajúcich, prípadne agresora“ postaviť do role obeť a tak im poskytnúť možnosť vcítiť sa do role postihnutého. Najvhodnejšou prevenciou by bolo organizovanie týchto modelových situácií pred prepuknutím samotného šikanovania.

Záver

Niekedy sa šikanovanie objavovalo na učňovských školách alebo v priebehu plnenia základnej vojenskej služby. Dnes sa s ním môžeme stretnúť na každej škole, v školských zariadeniach a nezriedka sa objavuje aj v práci.

Naša doba, ktorá je charakteristická obrovským rozmachom komunikačných technológií, umožnila využívať tieto výdobytky iným, novým spôsobom. Bohužiaľ je zameraný na ubližovanie alebo ponížovanie človeka. Objavilo sa tzv. kyberšikanovanie, ktoré je nebezpečné vďaka celkovej anonymite, no najmä anonymite agresora.

Každá doba prináša do nášho života okrem pozitívnych pokrokových javov aj javy negatívne. Človek by mal vedieť primerane reagovať, prípadne sa brániť ich negatívnemu vplyvu. Mal by tiež vedieť, je jedinečný vďaka svojim vlastnostiam a zručnostiam. Vlastná sebadôvera mu môže pomôcť nájsť svoje miesto v spoločnosti ostatných jednotlivcov. Spolu by mali vytvárať celok, ktorý chráni záujmy všetkých a neuprednostňuje nikoho na úkor ostatných. Vzájomné rešpektovanie sa a tolerancia je nevyhnutným predpokladom pre fungovanie každej spoločnosti alebo sociálnej skupiny. Žiť vo vzájomnej úcte sa učíme celý život. Rodina a škola, ako základné piliere výchovy, by sa mali spoločne podieľať na výchove mladej generácie. Ich vzájomná dôvera a dopĺňanie sa môžu vytvoriť priaznivé podmienky pre citový a harmonický vývoj každého dieťaťa. Vzájomná spolupráca je aktuálnym problémom práve dnes, kedy nepriaznivá ekonomická situácia tlačí rodičov, aby stále viac času venovali sociálnemu zabezpečeniu svojej rodiny. Stále viac im chýba čas a niekedy aj dostatok síl na vštepovanie zásad etického správania pri výchove svojich detí. Stále častejšie je presmerovaná táto úloha na školu, ktorá má plniť stanovené výchovné a vzdelávacie ciele. V posledných rokoch sa výchovné ciele uprednostňujú pred vzdelávacími, pretože sa v školách stretávame s rôznymi sociálno-patologickými javmi. Určite je to spôsobené i upadajúcou autoritou učiteľa, ktorý často nenachádza spoločnú reč s rodičmi svojich žiakov.

Šikanovanie patrí medzi negatívne dôsledky dnešného konzumného spôsobu života celej spoločnosti. Deti sa stretávajú s nezdravou konkurenciou už v školách. Vytvárajú skupiny na základe svojich sociálnych možností alebo svojich schopností presadiť sa a získať vedúce postavenie v skupine. Existujú silní jedinci, ktorí dokážu zmanipulovať svoje okolie.

Vzájomná spolupráca a rešpektovanie odlišností iných sa stále viac vytrácajú aj zo vzťahov našich detí. Odlišnosti sú práve príčinou, prečo je dieťa vyčlenené zo skupiny a vystavené určitému tlaku zo strany tejto skupiny alebo jednotlivca. Poznanie, že sa nikto nepostaví na jeho stranu, vedie k jeho sklamaniu a izolovanosti. Ak ostatní účastníci zistia, že vinníci nie sú primerane potrestaní, dôjdu k presvedčeniu, že nie je pre nich výhodné vyjadriť svoj skutočný názor a postoj. Neraz sa totiž stretávame s tým, že obeť odchádza na inú školu, kým agresor zostáva a svoje násilné správanie obráti smerom na novú obeť.

Škola a taktiež rodina by nemali podceňovať šikanovanie. Rodičia môžu byť príkladom a ukázať svojim deťom, že nesúhlasia s násilným správaním. Mali by sa snažiť vysvetliť svojim deťom, že agresia nie je správnym riešením konfliktných situácií. Násilie a agresivita vedie len k vyhroteniu a vystupňovaniu danej situácie.

K prevencii násilného správania by mala aktívne prispieť i škola. Pritom by mala úzko spolupracovať s rodičmi. Na rodičovských stretnutiach by mal byť tomuto problému venovaný dostatočný priestor. Spoločne by sa mali hľadať riešenia, aby každé dieťa dostalo šancu na bezstarostné detstvo. Vzájomná spolupráca a vzájomná podpora školy a rodiny môžu zabezpečiť riešenie nielen problému šikanovania, ale aj iných výchovných problémov, ktorých z roka na rok pribúda. Vytvorenie jednotného frontu má totiž väčšie šance na úspech, ako hľadanie chýb na jednej alebo druhej strane.

Stále narastajúce násilie a šikanovanie na školách sa stáva etickým celospoločenským problémom, na riešení ktorého sa podieľajú odborníci mnohých vedných disciplín. Túto problematiku sa mám na základe teoretickým zdrojom podarilo podrobne zosumarizovať. Cieľom práce bolo aj upozorniť na signály, ktoré vysiela šikanované dieťa pre rodičov a učiteľov. Na uvedenom príbehu Simonky sme poukázali na nevšímavosť okolia na jasné signály šikanovania, ktoré boli z neznalosti podcenené nielen zo strany učiteľky, ale aj matky dievčaťa. Prevencia násilného správania vyžaduje nielen teoretické odborné vedomosti, ale aj osvojenie si praktických zručností a pozitívnych etických postojov. Preto sa časť tejto práce venovala okrem teoretických poznatkov aj stratégii zvládania šikanovania a jeho prevencii. Čiastkovým cieľom tejto práce bolo upozorniť na kreatívnejšie a efektívnejšie využívanie hodín etickej výchovy. V práci sme navrhli, aby deti využívali aj na iných vyučovacích hodinách také formy práce, ktoré by viedli deti k prosociálnemu, empatickému a asertívnemu správaniu, vzájomnej spolupráci a tolerancii, ktoré sú základnými etickými princípmi.

Vzhľadom na uvedený skutočný príbeh sme spolu s vedením školy hľadali spôsoby riešenia ako aj prevencie šikanovania na škole, čo bolo praktickým prínosom tejto

práce. Vedenie školy spolu s radou školy navrhli do programu rodičovských stretnutí jednotlivých tried i prednášky o prejavoch, varovných signáloch a následkoch šikanovania. Vzhľadom na špecifickosť daného problému budú tieto prednášky zrealizované odbornými pracovníkmi z centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Vďaka tomu, že budú rodičia počuť o tomto probléme z tretej strany, pochopia nebezpečenstvo toho patologického javu, ktorý ohrozuje ich deti a ich vývoj.

Zoznam použitej literatúry

- BOURCET, S. - GRAVILLONOVÁ, I. 2006. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* . Praha: Albatros Plus, 2006. 70 s. ISBN 80-00-01552-8.
- BULLARDOVÁ, S. 2007. *Cesta k tolerancii*. Bratislava: Kalligram, 2007. 177 s. ISBN 978-80-8101-010-1.
- DUBIN, N. 2009. *Šikana dětí s poruchami autistického spektra*. Praha: Portál, 2009, 178 s. ISBN 978-80-7367-553-0.
- FIELDOVÁ, E. M. 2009. *Jak se bránit šikane*. Praha: IKAR, 2009, 311 s. ISBN 978-80-249-176-2.
- HOCHÉLOVÁ, M. 2007. *Rodina, dieťa, násilie*. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2007, 60 s. ISBN 978-80-969349-6-6.
- KARIKOVÁ, S. - ŠIMEGOVÁ, M. 2008. *Šikanujúci žiak v pedagogickom prostredí stredných škôl*. Banská Bystrica: UMB, fakulta Banská Bystrica, 2008. 207 s. ISBN 978-80-083-680-1.
- KOLÁŘ, M. 2001. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7367-014-3
- KYRACOW, CH. 2005. *Řešení problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. 151 s. ISBN 80-7178-945-3.
- OLIVAR, R.R. 1992. *Etická výchova*. Bratislava: SNP, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.
- PETROUSEK, M. 1992. *Sociologie: občanská nauka (základy společenských věd)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 118 s. ISBN: 80-04-25981-2.
- PRŮCHA, J. et al. 1998. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998, 330 s. ISBN 80-7178-252-1.
- PÖTHER, P. 1996. *Dítě v ohrožení*. Praha: 6 plus 6, 1996, 143 s. ISBN 80-901896-5-2.
- ŘÍČAN, P. 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál. 1995. 80 s. ISBN 80-7178-049-9.
- ŘÍČAN, P. - JANOŠOVÁ P., 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, 153 s., ISBN 978-80-247-2991-6.
- SEJČOVÁ, Ľ. 2001. *Deti a mládež ako obeť násilia*. Bratislava: ALBUM, 2001. 208 s. ISBN 80-968667-0-2.
- ŠIMEGOVÁ, M. 2007, *Šikanovanie v školskom prostredí*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2007. 105 s. ISBN 978-80-8083-384-8.

- Sociologický slovník*. Bratislava: Nakladateľstvo EPOCHA Bratislava, 2. vyd., 1970, 704 s. 75-029-70.
- THOLTOVÁ, J. 2000. *Násilie v škole*. Nižná: ICM ORAVA, 2000. 177 s. ISBN 80-967747-6-X.
- VÁGNEROVÁ, K. et al. 2009. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009, .147 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
- WEBSTER – DOYL, T.2002. *Proč mě pořád někdo šikanuje?* Praha:PRAGMA, 2002, 142 s. ISBN 80-7205-804-5.

Príloha